HET ADATPROCES DER INLANDERS

HET ADATPROCES DER INLANDERS

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE RECHTSWETENSCHAP AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS Dr J. M. JANSE, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE, VOOR DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG DEN 9^{N} JULI 1915, DES NAMIDDAGS TE VIER UREN, DOOR

BAREND TER HAAR Bzn.

GEBOREN TE SNEEK.

A. H. KRUYT - UITGEVER - AMSTERDAM - MCMXV

AAN MIJNE OUDERS

INHOUD.

Bl.

INLEIDING: Practische beteekenis van het onderwerp en literatuur daarover 1

HOOFDSTUK I: RECHTSHERSTEL DOOR DEN BETROKKENE ZELF 9
§ 1. *Eigenrichtingsdaden gericht op de persoon* 10
§ 2. *Eigenrichtingsdaden gericht op de goederen* 14

HOOFDSTUK II: BEMIDDELING, RECHTSPRAAK EN ARBITRAGE 26
§ 1. *Bemiddeling* 26
§ 2. *Arbitrage* 30
§ 3. *Rechtspraak tegenover bestuur* 32
§ 4. *Rechterlijke inrichting* 34
§ 5. *Volstrekte bevoegdheid* 37
§ 6. *Betrekkelijke bevoegdheid* 39
§ 7. *Gerechtshelpers* 40
§ 8. *Executiemacht* 43

HOOFDSTUK III: HET GEDING 45
§ 1. *De voorbereiding* 45
§ 2. *De terechtzitting* 56
§ 3. *De bewijslevering* 66

Bl.
§ 4. *Het vaststellen van het vonnis* 87
§ 5. *Baten voor den rechter* 91
§ 6. *Rechtsmiddelen tegen het vonnis* 94
§ 7. *Gewijsde zaak* 95
§ 8. *Vormen en wijzen van tenuitvoerlegging* . 96

SLOTWOORD 101

LIJST VAN AFKORTINGEN.

A. B.	Algemeene bepalingen van wetgeving voor Nederlandsch-Indië.
Ad. B.	Adatrechtbundel.
B. K. I.	Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.
I. G.	Indische Gids.
Ind. Gen.	Indisch Genootschap.
I. R.	Inlandsch Reglement.
I. W.	Indisch Weekblad van het Recht.
K. T.	Koloniaal Tijdschrift.
K. V.	Koloniaal Verslag.
M. Z. G.	Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendelinggenootschap.
Regl. Rw.	Reglement op het Rechtswezen.
R. N. I.	Het Recht in Nederlandsch-Indië, sinds 1915: Indisch Tijdschrift van het Recht.
T. A. G.	Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap.
T. B. B.	Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur.

T. B. G.	Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen.
T. N. I.	Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Verh. B. G.	Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Zie verder bl. 6—8.

INLEIDING:

Practische beteekenis van het onderwerp en literatuur daarover.

Een voor de hand liggende inleiding tot de beschrijving van het adatproces, zooals dat plaats heeft of had bij de inheemsche volken van Nederlandsch-Indië, is een afpaling van het gebied, waarvoor kennis van die inheemsche rechtspleging nog van practische beteekenis kan zijn.

Aan den eenen kant toch is de inheemsche recht*spraak* zelf voor een zeer groot deel op zij gezet; aan den anderen kant is vaak wel de inheemsche rechtspraak in stand gelaten, doch de oude rechts*pleging* bij die rechtspraak verdrongen of vervormd. Bovendien schijnt in het binnenland van Nieuw-Guinea rechtspraak nog te ontbreken.[1])

De verdringing en besnoeiing onzerzijds van adatproces en adatrechtspraak is geschied op allerlei manieren: door de practijk, bij verordening of gewestelijk besluit, en bij (dan wel krachtens) politiek contract.

Vooreerst is in heele stukken van Indië *alle* inheemsche rechtspraak opgeheven — of liever: niet „gelaten" — en gouvernementsrechtspraak daarvoor in de plaats gezet, waarvan adatrechtbundel V een door een kaartje verduidelijkt overzicht geeft, in adatrechtbundel VII bijgewerkt tot 1913.

---

1) Zie echter beneden bl. 43.

Verder zijn in eenige landschappen en streken, met behoud van de inheemsche rechtspraak, een aantal burgerlijke en strafzaken aan die rechtspraak onttrokken, en soms aan een aparte gouvernementsrechtbank (rijksraad, groote madjelis), soms aan de gewone gouvernementsrechtbanken opgedragen.

Ten derde is door een reeks van algemeene en gewestelijke voorschriften de inrichting en de gang van de in stand gehouden inheemsche rechtspraak sterk in Westerschen geest veranderd (adatrechtbundel V geheel en IX blz. 177). Met de inheemsche rechterlijke inrichting was dit het geval, zoo dikwijls wij boven de vroeger op overleg of oorlog aangewezen rijkjes, of andere inlandsche gemeenschappen, rechtbanken met grootere ressorten instelden, onder leiding van een Europeesch ambtenaar van Binnenlandsch Bestuur, of aan reeds bestaande inheemsche rechtbanken zulk een ambtenaar als leider of voorzitter uitdrukkelijk toevoegden. Met de rechtspleging daarentegen geschiedde het door de opdracht om bij inheemsche rechtbanken het in Westerschen geest ontworpen reglement op het rechtswezen na te leven, een opdracht die bij algemeene verordening gegeven is voor Groot-Atjèh (1881 S. 83 art. 14), voor de onderhoorigheden van Atjèh (1904 S. 473 art. 15), voor Bali (1882 S. 143 art. 12) en voor de Hindoes op Lombok (1895 S. 186 art. 12); terwijl dezelfde bepaling voorkomt in een circulaire van den resident van Benkoelen (1906) [1], getemperd door een rondschrijven van 1907, en in de, door den resident ontworpen regeling voor Palembang (1902) [2], die in de praktijk werd

1) Ad. B. V bl. 118, 120.
2) Ad. B. V bl. 147.

Het procesrecht bij de inheemsche rechtspraak.

1. Adatprocesrecht bij alle rechters:	2. Getemperd Westersch procesrecht bij de hoogere, adatprocesrecht bij de lagere rechters:	3. Getemperd Westersch procesrecht bij alle rechters:	4. Westersch procesrecht bij de hoogere, adatprocesrecht bij de lagere rechters:	5. Westersch procesrecht bij alle rechters:
Vorstenlanden op Java. Tapanoeli. Sumatra's Westkust. Sumatra's Oostkust. Riouw. Westerafdeeling van Borneo. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Menado. Ternate. Ambon. Sasaks op Lombok.	Benkoelen. Djambi.	Celebes en onderhoorigheden. Timor.	Atjèh en onderhoorigheden. Bali. Hindoes op Lombok.	Palembang.

Zie voor de omschrijving, welke landstreken dier gewesten nog inheemsche rechtspraak hebben: Adatrechtbundel V bl. 462—466 en Ad. B. VII bl. 389—391.

Dit lijstje heeft alleen betrekking op invoering van Westersch recht door geschreven bepalingen, niet op bloot feitelijke invoering daarvan.

nageleefd. Hetzelfde voorschrift, in de, bij besluit van het hoofd van gewestelijk bestuur vastgestelde, regelingen voor Celebes (1910) [1]) en Timor (1909) [2]) voorkomende, verliest een groot deel van zijn beteekenis door de daarop toegelaten, heilzame uitzonderingen. In Djambi geldt een uitvoerige regeling van den resident van 1906, waarin, naast vele bepalingen in Westerschen geest, ook met het adatrecht rekening is gehouden. [3]) Op de lagere rechters wordt dan het toezicht meestal alleen geoefend, doordat goedkeuring van den bestuursambtenaar voor hun zwaardere vonnissen verplichtend is gesteld. Een verbod van godsoordeelen en een voorschrift tot het aanhouden van registers zijn ook steeds terugkeerende artikelen, evenals de bepaling dat de boeten aan landschapskassen zullen komen in plaats van aan de hoofden, gelijk somtijds nog dat een „djaksa" wordt ingesteld met de functie van een inlandsch officier van justitie. Eindelijk wordt wel eens voor de executie de hulp van onze politie toegezegd, en een ordonnantie van 1905 S. 43 geeft ook van inheemsche doodvonnissen het recht van gratie aan den Gouverneur-Generaal, wat het indirect gebied betreft natuurlijk slechts voor zoover de contracten met de zelfbestuurders dit toelaten. De opdracht tot naleving (of getemperde naleving) van het reglement op het rechtswezen slaat alleen in Palembang, Celebes en Timor ook op inheemsche gerechten en lagere rechtbanken. [4]) Meer indirect werd in de Bataksche Karo-doesoen een groot stuk van de inheemsche rechtspraak door ons toedoen verwrongen door

1) Ad. B. V bl. 428.
2) Ad. B. V bl. 449 en bl. 447 noot.
3) Ad. B. V bl. 150—171 en 219 v.
4) Zie voor het gezegde het staatje op bl 3.

er de hoogste rechtspraak te brengen in handen van vroeger onmachtige Maleische vorsten, die het adatrecht der Bataks niet kenden of in elk geval daarmee geen rekening hielden.

Toch is door deze horizontale en vertikale begrenzing van de inheemsche rechtspraak het gebied, waarvoor kennis van het adatproces nog waarde heeft of hebben kan, te klein voorgesteld. Want ongeacht artikel 14 A. B. [1]), dat voor elken rechter de eedsaflegging afhankelijk stelt van „de godsdienstige wetten en gebruiken van elks bizonderen landaard of gezindte", hebben het inlandsch reglement en de reglementen op het rechtswezen de adatopvattingen bij inlandsche rechtsprekers en rechtzoekenden niet geheel verdrongen. Bovendien is overal waar wij, op papier, de dorpsrechtspraak hebben afgeschaft, op somtijds even groote schaal een, nu „minnelijke schikking" [2]) geheeten, onwettige rechtspraak der dorpsbesturen blijven voortbestaan, waarbij adatprocesregelen natuurlijk nog tot hun recht kunnen komen. Dit wordt b.v. vermeld van de parloehoetan in Si-Pirok (Zuidelijk Batakland) [3]), van de dorpsbesturen in het Minangkabausche gebied [4]), de Lampongsche districten [5]), Banka [6]) en de Minahasa [7]), en eindelijk van de desabesturen op Java. [8])

---

1) Zie MARCELLA, Algemeene Bepalingen van Wetgeving voor Nederlandsch-Indië, 1913, bl. 123—127.

2) Zie artt. 25 en 26 I. R. en de overeenkomende artt. in de Regl. Rw.

3) Ad. B. VI bl. 9.

4) KOOREMAN. T. N. I. 1902 bl. 910.

5), 6), 7) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht, blzz. 278, 308 en 331.

8) KIELSTRA in Onze Eeuw 1915 bl. 365 v. VAN DER LINDEN I. G. 1912 bl. 47. JONGENEEL, R. N. I. 1911 bl. 503 Eindrésumé III bl. 266 en 267.

Wanneer nu echter een inlander uit zijn opvatting van het adatrecht een aanspraak voor zich afleidt en die wil afdwingen, dan is voor hem naar het adatrecht nog niet altijd de eenig geoorloofde weg, zich na een uitspraak van den rechter overheidshulp te verzekeren. In ettelijke gevallen toch is hij gerechtigd, door eigen ingrijpen zich recht te verschaffen, al heeft hij soms voorafgaande machtiging van den rechter noodig, en al moet hij elders achteraf zijn goed recht bewijzen. Derhalve zou een beschrijving van het adatproces onvolledig zijn, als niet ook deze eigenrichting, die er mee samenhangt, er bij besproken werd.

Over een en ander zijn de gegevens natuurlijk lang niet volledig. Voorts is het moeilijk te controleeren, in hoever het nopens toestanden van vóór 20, 25 jaar vermelde ook nu nog geldt, al zal veel, wat afgeschaft heet, misschien nog voorkomen. De volgende boeken en opstellen zijn hoofdzakelijk als vindplaatsen gebruikt:

Wilken, Het strafrecht bij de volken van het Maleische ras 1883. Verspreide geschriften deel II blz. 447—514.

Wilken, Het pandrecht bij de volken van den Indischen Archipel 1888. Verspreide geschriften deel II blz. 389—445.

Van Vollenhoven, Het adatrecht van Nederlandsch-Indië.

Van Vollenhoven, Miskenningen van het adatrecht 1909 III.

Van Vollenhoven, in Ind. gen. 27 Oct. 1908.

Kielstra, in T. B. B. 1912.

Clignett, in K. T. 1912.

Adatrechtbundel I tot IX, 1910—1914, bezorgd door de commissie voor het adatrecht.

Snouck Hurgronje, De Atjèhers, deel I 1893.
Snouck Hurgronje, Het Gajōland en zijn bewoners. 1903.
Rappard over Nias in B. K. I. 62 (1909).
Batakspiegel, 1910, uitgave van het Bataksch Instituut.
Westenberg, in B. K. I. 69 (1914) en
IJpes in T. B. G. 49 (1907) over de Bataks.
Kooreman in T. N. I. 1902 over de Minangkabauers.
Willinck, Het rechtsleven der Minangkabausche Maleiërs 1909.
Westenenk, De minangkabausche nagari 1913.
Een overzicht over Benkoelen in B. K. I. 1861.
Van Ophuysen over de oendang-oendang Djambi in B. K. I. 46 (1896).
Van den Bor in T. B. B. 1906 Rechtspraak in Boven-Djambi.
Perelaer in K. T. 1914 Adatrechtspraak in de residentie Palembang.
Neumann in T. B. G. 26 (1881) over Laboean Batoe.
Kühr in B. K. I. 46 (1896) over Borneo's Wester-afdeeling.
Nieuwenhuis, Quer durch Borneo, 1904—1907.
Schadee in B. K. I. 63 (1910) en 66 (1912) over de Dajaks van Tajan en Landak (Westerafdeeling).
Riedel in T. B. G. 19 (1870) over Gorontalo.
Adriani en Kruyt, De Bareë sprekende Toradja's deel I, 1912, blz. 169—198.
Van Braam Morris in T. B. G. 36 (1893) over Zuid-Celebes.
Hueting in B. K. I. 63 (1910) over Halmaheira.
Riedel, De sluik- en kroesharige rassen tusschen Celebes en Papoea, 1886.
Grijzen in Verh. B. G. 1904 over Middel-Timor.

LIEFRINCK in T. B. G. 33 (1889) over Bali.
FRASER in I. G. 1910 over Bali.
HAZEU in Verh. B. G. 1905 Tjeribonsch Wetboek.
ROUFFAER in Encyclopaedie voor Nederlandsch Indie (1905) deel IV blz. 633 vgl. en
VAN BEVERVOORDE nota over het rechtswezen 1903 over de vorstenlanden op Java.

De hiergenoemde werken en opstellen zullen gewoonlijk geciteerd worden met verkorten titel.

Hoewel niet bij alle hier volgende gegevens de bronnen volledig zijn vermeld, zijn ze toch alle ontleend aan feitelijke mededeelingen uit den archipel.

Ongetwijfeld zijn er uit verspreide tijdschriftartikelen, uit woordenboeken enz. nog vele gegevens te halen, die op de praktijk van het adatproces eenig licht kunnen werpen, maar het voornaamste materiaal werd zooveel mogelijk gerangschikt en toegelicht. Nader ontdekte of nader verstrekte gegevens kunnen zonder veel moeite in dat kader worden ingelascht.

HOOFDSTUK I.

RECHTSHERSTEL DOOR DEN BETROKKENE ZELF.

„Theoretisch verschil tusschen civiel en crimineel recht is den inlander niet bekend", — aan haast geen mededeeling [1]) over het adatrecht in een bepaalde streek ontbreekt deze of een dergelijke zinsnede om aan te geven, dat, ofschoon wel enkele instellingen bij Indische volken voorkomen, die duiden op een onderscheiding naar denzelfden grondslag als dien van ons tusschen burgerlijk- en strafrecht, nog nergens met uitsluiting van de gelaedeerde partij de delicten worden vervolgd door de gemeenschap. [2])

Eigenrichting, ingrijpen door den betrokkene zelf, met uitsluiting veelal van de gemeenschap, is dan ook nog even vaak geoorloofd en even afdoende na delicten, als in die gevallen, die door ons worden beschouwd als van enkel burgerrechtelijken aard.

De eenige onderscheiding die opvalt bij deze eigenrichtingsdaden is die tusschen *a.* daden gericht op de *persoon* en *b.* daden gericht op de *goederen* van den rechtskrenker of van iemand uit zijn omgeving.

---

1) Zie b. v. WILKEN, Het strafrecht, bl. 458.
2) WILKEN t. a. p. bl. 474 en 476.

§ 1. *Eigenrichtingsdaden gericht op de persoon.*

Waar, zooals misschien in den een of anderen uithoek van den archipel, een onbeperkte toepassing van de bloedveete bestaat, is er van recht en rechtsherstel geen sprake, maar haast overal is die oorspronkelijke vorm al gebreideld door de idee der wedervergelding. [1]) Zoo vermeldt PERELAER in 1870 van de Dajaks een soort overgangstoestand, daar bij hen, vóór het sluiten van den vrede na een bloedveete, degeen, die het eerst aanleiding tot bloedwraak gegeven had, een boete moest betalen. [2])

In het algemeen maakt het voor den inlander groot verschil, of hij met zijn tegenpartij een zelfde adathoofd heeft of niet, daar hij in het eerste geval meer kans heeft op onpartijdige hulp van dat hoofd, dan in het tweede op medewerking van het bestuur van zijn schuldenaar. Eigenrichting van deze soort komt dan ook veel meer voor tegen inwoners van een andere gemeenschap dan tegen dorps- of bloedgenooten. Onbekend zelfs is bloedwraak binnen den stam bij de Dajaks [3]).

In hoever nu is in Indië de eigenrichtende weerwraak naar het adatrecht geoorloofd, en hoe werkt zij?

Zonder eenige beperking laat het adatrecht in Atjèh, op Nias, op Borneo en in Middel-Celebes den inlander toe den moordenaar van zijn stam- of geslachtgenoot te dooden en een zware beleediging op die wijze te wreken. Voorts mag de gewelddadige schaker op Nias, Zuid-Celebes

1) STEINMETZ. Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe 1894 I bl. 401.

2) PERELAER, Ethnographische beschrijving der Dajaks, 1870 bl. 151.

3) Zie NIEUWENHUIS I bl. 61 en 399.

en Bali vóór de verzoening worden gedood. Soms ontstaat het wraakrecht pas, nadat het zoengeld is geëischt, doch niet betaald, als bij de Minangkabauers en in den Ambonschen rechtskring; en in Atjèh mag na overspel de beleedigde echtgenoot den schuldige alleen dan vrijelijk dooden, wanneer hij vooraf de echtbreuk deugdelijk kan bewijzen.

Voor zoover kan worden nagegaan is verder voor het geoorloofd zijn van weerwraak betrapping op heeterdaad een vereischte. Dit geldt voor Celebes na doodslag; voor Atjèh [1]), Nias, Zuid-Sumatra en Celebes na overspel, en voor een groot aantal streken (Atjèh, Gajōland, Nias, Zuid-Sumatra, Zuid-Celebes en Timor) na diefstal. In Atjèh en Timor moet echter naderhand een vanwaardeverklaring van den rechter worden verkregen, nadat in een soort verificatie-proces de diefstal of het overspel van den verslagene is bewezen.

Een speciaal vereischte voor de wettigheid van weerwraak na overspel is het dooden van beide schuldigen. Wordt alleen de man gedood, dan is men den bloedprijs verschuldigd, ofschoon de eigenrichting toch dezen verzachtenden invloed had, dat een nieuwe weerwraak, nu op den eigenrichtenden echtgenoot, verboden is.

Gerechtigd tot het uitoefenen zijn: bij moord de naaste bloedverwanten (een zekere grens is niet op te geven); verder de bestolene na diefstal; na overspel òf alleen de beleedigde echtgenoot òf (bij de Toradja's en in Atjèh) ook de vader, broer, zuster enz. van de vrouw; bij schaking op Zuid-Celebes alle bloedverwanten, hetzij op grond

1) Ad. B. VII (een moesapatvonnis v. 1912) bl. 39.

van deelgerechtigdheid in den bruidschat [1]), hetzij zonder dien grond [2]).

Soms treedt ook al dadelijk de heele kampong van den gekrenkte op tegen de kampong van den schuldige. In Atjèh gingen b.v. na een geringschattende bejegening alle mannen onmiddellijk een, in zekeren vorm te geven, verontschuldiging eischen (de z.g. adat meulangga), waarna het wraakrecht echter nog bleef bestaan, als de handeling daartoe aanleiding had gegeven. Gewoonlijk wordt tegenwoordig, door bemiddeling der dorpshoofden, vrijwillig aan den eisch voldaan. Ook op Boeroe [3]) komt soms de heele stam dadelijk aan den eisch kracht bij zetten, terwijl elders meestal tot een „eigenrichtingsoorlog" wordt overgegaan na mislukte onderhandelingen langs vredelievenden weg. Dat ook dit in Indonesië nog niet tot het verleden behoort, blijkt bij voorbeeld uit een mededeeling van 1907 [4]) over de Pak-Pak-Bataks en voor N.-W. Guinea uit het kort verslag van Maart 1914 van de residentie Ternate.

Deze weerwraak richt zich meestal tegen den dader zelf. Aanhouden van personen kan ook derden [5]) treffen.

Al komt in de practijk de uitoefening van deze weerwraak betrekkelijk weinig voor, in theorie is ze in de genoemde gevallen en onder de genoemde voorwaarden geoorloofd, en ook indien — waarschijnlijk onder Westerschen invloed — de moordenaar van zijn op heeterdaad betrapte overspelige vrouw op Bali door den inheemschen

1) Le Rütte in T. B. G. 41 bl. 313.
2) Tideman, T. B. B. 33 bl. 565.
3) Van der Miezen in M. Z. G. 1902 bl. 446—451.
4) Ypes t. a. p. bl. 564.
5) Zie beneden bl. 18 en 23.

rechter wordt gestraft, „ten einde de bevolking aan de eigenrichting ook in deze te ontwennen" [1]), is deze straf, ten gevolge van de erkenning van eigenrichting als verzachtende omstandigheid, nog maar zeer licht.

Langs twee wegen is dit instituut van eigen wraak tot dit beperkter veld teruggebracht:

ten eerste werd het gewoonte, later plicht, zoengeld te eischen [2]), waarvan de inning als gericht op het vermogen, voor zoover die tot eigenrichtingsdaden aanleiding geeft, in § 2 thuis hoort;

in de tweede plaats trok de overheid de uitoefening aan zich.

Dat deze twee verschijnselen zeer nauw met elkaar in verband staan valt in het oog als men bedenkt, dat maar zeer zelden, slechts bij misdrijven tegen hoofden of vorsten, bij samenloop dus van overheid en beleedigde, na overheidstusschenkomst een misdadiger gedood kan worden zonder in de gelegenheid te zijn gesteld „losgeld voor zijn lichaam" te betalen. [3]) Is hij hierin nalatig en herleeft het wraakrecht, dan komt de overheid veelal te hulp. Soms (bij Bataks en Minangkabausche Maleiers [4])) begint ze met den schuldige aan de beleedigde partij uit te leveren indien deze dat wil, maar meestal voltrekt ze zelf dadelijk de doodstraf, zooals wij die overheidsexecutie van het wraakrecht, niet geheel in overeenstemming met ons begrip daarvan, plegen te noemen. De meest

1) Fraser, I. G. 1910 bl. 884.
2) Wilken t. a p. bl. 456—457.
3) Wilken t. a. p, bl. 474.
4) Wilken t. a. p. bl. 479. Willinck bl. 833.

voorkomende methoden zijn krissen, onthoofden en verdrinken; een vaste beul, als de Si Bobok Ngong op de Mentawai-eilanden [1]), te vergelijken met den „voorvechter van den vorst" op Zuid-Sumatra [2]), schijnt meestal niet te bestaan. Soms treedt de beleedigde als zoodanig op. Een rechterlijk vonnis gaat aan de uitoefening van deze politiebevoegdheid natuurlijk steeds vooraf.

§ 2. *Eigenrichtingsdaden gericht op de goederen.*

„Beroetang membajar" [3]) is de kernachtige uitdrukking der Maleiers voor den grondregel, dat, wie een schuld heeft, betalen moet. Die regel wordt in den archipel door de meest verschillende sancties gewaarborgd.

In het algemeen geldt ook hier dat, hoe gemakkelijker hoofden of bestuur te benaderen zijn, en hoe grooter hun macht om feitelijk te helpen is, des te eerder eigenrichting ongeoorloofd of ongebruikelijk wordt. Doch rechtsherstel door eigenmachtig ingrijpen, dan wel met overheidshulp, is hier geen alternatief, aangezien in sommige gevallen het eigenmachtig ingrijpen het complement der rechtspraak is, nl. gericht op het afdwingen van overheidshulp na rechtspraak. Gewoonlijk echter beoogt de handeling òf het in zijn macht brengen van eenig goed òf het oefenen van dwang op de wederpartij om haar tot rechtsherstel te krijgen.

Reëele eigenrichting, voor zoover die mogelijk is zonder rechtmatige belangen bovenmatig te krenken, wordt onge-

---

1) Mess T. B. G. 26 (1881) bl. 96.
2) Van der Bor T. B. B. 1906, bl. 451.
3) Zie hierover Ad. B. I bl. 109 v. en Wilken t. a. p. bl. 490.

twijfeld door het natuurlijk verstand van den inlander als geoorloofd beschouwd. Zoo wordt, uit toch een van de meest beschaafde deelen van den archipel, de Minahasa, het volgende staaltje hiervan meegedeeld. Brutale inlanders verplaatsen eenvoudig hun pagars ten nadeele van hun buurman; vernielt deze den pagar, dan wordt hij volgens het strafwetboek voor inlanders artikel 380 door den gouvernementsrechter veroordeeld en dan juicht de tegenstander. Hij heeft immers het pleit gewonnen want geen inlander begrijpt dat een rechtmatig eigenaar kan veroordeeld worden zonder meer, wanneer hij het stuk grond terugneemt, dat een ander hem heeft afgenomen [1]). Ook uit Java [2]) worden dergelijke eigenrichtingsdaden uit den laatsten tijd nog vermeld. En eindelijk diene een artikel, juist om deze gewoonte te verbieden opgenomen in een adatregeling van 1906 voor Christen-inlanders op Halmaheira [3]), als laatste bewijs.

Van een vordering in geld of in een ander gebruikelijk betaalmiddel halen de Kei-eilanders en de bewoners van Tanimbar, Loewang Sermata en Wetar de waarde bij den schuldenaar of een met hem solidair aansprakelijk persoon weg, of men hecht, zooals van andere Molukken (Babar, Leti, Moa, Lahor en Ceram) [4]) vermeld wordt, zg. verbodsteekenen aan aanplantingen van den wanbetaler of (op Ceram) van diens bloedverwanten, waardoor ze diens

---

1) In K. T. 1912 bl. 585 (Clignett).

2) Zie HASSELMAN „Uitkomsten Welvaartsonderzoek op Java en Madoera" 1914, bl. 209 v.

3) HUETING B. K. I. 63 bl. 73; zie vooral de toelichting.

4) Zie behalve RIEDEL ook v. HOËVELL in T. B. G. 1891 bl. 172 en Aanteekeningen enz. in B. K. I. 1864 bl. 148.

rechten op die boomen verkrijgen. Toen voor een inheemsche rechtbank op Zuid-Celebes een gedaagde verscheen, die kostbaarheden had weggenomen omdat hij den eigenaar daarvan — zij het ten onrechte — van diefstal van een hem toebehoorende geldsom verdacht, werd hij tot niets anders veroordeeld dan tot teruggave [1]). Bij de bewoners der Minahasa is zulk wegnemen bekend onder den naam „ma'up" wat vertaald wordt met „wegnemen (niet wederrechtelijk), de goederen bij een schuldenaar uit diens huis wegdragen (door den schuldeischer) tot afdoening der schuld" [2]). De Toradja's kennen als middel om zich dadelijk voldoening te verschaffen het wegnemen van het bedrag der schuld bij een derde, liefst een hoofd, die zich dan met een verdubbelde of verdrievoudigde vordering tot den oorspronkelijken schuldenaar wendt.

In de overige streken van den archipel, waar eigenrichting nog geoorloofd is, en bij de Toradja's naast de genoemde methode, heeft de inbeslagneming van goederen des schuldenaars of van derden als eerste doel het pressen tot betalen, en mag pas, wanneer dat niet gebeurt, de eischer de onttrokken goederen behouden. Meestal zijn buffels of paarden het voorwerp van zoodanig beslag; zoo bij de Minangkabauers, waar men er toe mag overgaan als het bestaan van de schuld niet betwist wordt; een onderzoek door den rechter wordt dan overbodig geacht en het is den eischer geoorloofd, mits zonder geweld, runderen van den schuldenaar te ontvoeren, die hij na een laatste aanmaning om te betalen, door middel van

---

1) Kielstra T. B. B. 1912 bl. 333.
2) Zie Ad. B. IX bl. 107.

zijn hoofden aan wie hij de zaak moet aangeven, mag behouden (tarik sangkoetan) [1]). Zijn de buffels — zooals gewoonlijk het geval is bij de Gajō's [2]) en de Toradja's [3]), die dit recht ook kennen, — niet van den schuldenaar zelf maar van diens verwanten (d.i. bij de Toradja's tevens: dorpsgenooten), dan zorgen dezen er wel voor dat de schuld betaald wordt, waarna ze de dieren weer terugkrijgen. Bij de Gajō's moet een officieele kennisgeving, genaamd „djedjak", aan de bloedverwanten worden gestuurd, met de mededeeling dat tot het halen van buffels zal worden overgegaan.

Ook andere goederen worden soms met hetzelfde doel in beslag genomen. Op Zuid-Sumatra [4]), Borneo [5]), Middel-Celebes [6]) en bij de Papoea's aan de Geelvinkbaai [7]) is huisraad van den schuldenaar of van willekeurige lieden uit zijn omgeving ook wel het voorwerp van dit beslag.

Op Borneo moet echter bij de afrekening de eigenrichter een speciale vergoeding of boete, „saki", aan den derden-benadeelde betalen. Dit zelfde — doch dan heet de vergoeding „péténg léngé" — is de Dajak verschuldigd aan iemand, dien hij voor de schulden van diens stamgenoot gegijzeld heeft. En ook op de Gajō's rust de verplichting een „djoedjoengön" aan een voor eens anders schuld gegijzelde te geven [8]); terwijl op het Pasemah-

1) Kooreman T. N. I. 1902.

2) Snouck, Het Gajōland bl. 115, en Ad. B. VI bl. 43.

3) Adriani en Kruyt t. a. p. bl. 194 en Ad. B. IX bl. 171.

4) Van den Bor in T. B. B. 1906 bl. 459.

5) Kühr, B. K. I. 1896 bl. 74.

6) Adriani—Kruyt t. a. p. bl. 195.

7) Van Hasselt, Gedenkboek v. een vijfentwintigjarig zendelingsleven op Nieuw-Guinea bl. 54.

8) Ad. B. VI bl. 44.

plateau de gegijzelde doesoengenoot een gedeelte van de, ondertusschen verdubbelde, schuld krijgt [1]).

Deze gijzeling, die ook op Nias en bij de Bataks nog voorkomt, is op zichzelf een „incomplete remedy" [2]) maar heeft zich haast overal tot pandelingschap ontwikkeld [3]); hetzij dan dat het door den pandeling verrichte werk alleen als vergoeding voor de rente diende, hetzij het tevens strekte tot geleidelijke aflossing van de hoofdsom [4]). Niettegenstaande artikel 118 regeeringsreglement en de daarop gevolgde maatregelen, ook in zelfbestuursgebied, is dit instituut blijkbaar nog niet geheel uit Indië verdwenen, waar in 1896 nog door een wedono op Java een akte geteekend werd, waarbij iemand zichzelf en zijn vrouw in pand gaf [5]).

De „derden", tegen wie een eigenrichtend schuldeischer zich kan keeren, zijn niet alleen de solidair aansprakelijke dorpsgenooten of familieleden [6]) van den schuldenaar. Ook daar in den archipel, waar de solidariteit onbekend is, komt het voor, dat de eischer goederen van gemeenschapsgenooten van den schuldenaar in beslag neemt, om tot betalen van de schuld te dwingen (Timor, Borneo, Nieuw-Guinea) [7]). Alleen bestaat het volgend verschil:

---

1) GERSEN, Oendang-Oendang op het Pasemahplateau, T. B. G. 1873 bl. 125.

2) SUMNER MAINE: The primitive forms of legal remedies, in Lectures on the history of early institutions 1875 bl. 262.

3) WILKEN, Het pandrecht enz. bl. 401.

4) WILKEN t. a. p. bl. 410 noot 52.

5) Zie K. V. V. Hfdst. I § 8 en R. N. I. 1896 bl. 331.

6) Zie Hoofdstuk III § 7.

7) GRIJZEN, Verh. B. G. 1904 bl. 134, KÜHR B. K. I. 1896 bl. 74, WILKEN, Het pandrecht enz. bl. 392.

waar solidariteit bestaat is somtijds de schuld onmiddellijk door de inbeslagneming gedelgd (Ambon, Toradja's), ofschoon het ook in zoo'n streek kan voorkomen dat de goederen alleen worden vastgehouden tot de schuldenaar betaalt (Gajōland). Ook het „tarik" en „ambat" van de Minangkabauers en Djambiërs werd toegepast tegen nagari- en doesoengenooten van den wanbetaler, wanneer tenminste de eischer tot een andere nagari of doesoen behoorde, terwijl toch medeaansprakelijkheid voor schulden slechts in veel beperkter kring en voor enkele speciale gevallen erkend wordt. [1]) Van een onverbrekelijk en volledig verband tusschen het schuldrecht en het solidariteitsstelsel kan dan ook geenszins worden gesproken. [2])

Een merkwaardige methode om den schuldenaar tot het betalen van zijn schuld te dwingen schijnt op Nias bekend te zijn, waar de eischer eenvoudig zijn intrek neemt in het huis van den nalatigen betaler, die zich dan gedwongen voelt hem te onderhouden, waarschijnlijk daar hij verantwoordelijk zou worden gesteld voor een mogelijken hongerdood van eischer. Om van zoo'n duren gast (vgl. den garnisaire van art. 289 der Nederlandsche gemeentewet) af te komen wordt de schuld dan zoo gauw mogelijk voldaan. [3])

Onder dit dwingen valt ook — ofschoon reeds de bedreiging er mee gewoonlijk voldoende is om tot betaling te brengen — het middel van den Maleischen apanagehouder op Borneo, die met zijn gevolg eenvoudig een

---

1) WESTENENK, bl. 89. Ad. B. I bl. 100 vlgg.
2) Anders WILKEN II bl. 391 en 518.
3) WILKEN t. a. p. bl. 403 noot 30*a*.

tijdlang op kosten van de schatplichtige streek komt leven, wanneer de belasting niet wordt opgebracht.

Zeer verbreid eindelijk is het recht van den rechthebber op bebouwde velden om losloopende dieren, die daaraan schade toebrengen, te dooden, na hun bezitter te hebben gewaarschuwd. Is de schade eenigszins aanzienlijk dan mag op Borneo de helft van het varken worden behouden als vergoeding [1]), of soms moet daar de benadeelde een ander varken teruggeven, tegen betaling van de schadevergoeding. In de andere streken, waar dit niet het geval is (Ternate [2]), Gajōland [3]), Atjèh [4]), doet het meer aan zuivere noodweer denken [5]).

Niet alleen om materieele, maar ook om ideëele goederen af te dwingen, was of is in Indië een eigenrichtend optreden bekend. Werd nl. op Middel-Celebes een slaaf te kort gedaan in zijn recht op een goede behandeling van zijn meester, dan liep hij bij een ander binnen en sloeg kort en klein wat hem voor de hand kwam, er voor zorgende dat zijn meester liever hem zou afstaan aan den benadeelde, dan de aangerichte schade vergoeden. Soms stelde hij zich met minder tevreden en dwong zijn meester alleen tot het betalen van eenige schadevergoeding, als straf voor een slechte behandeling. [6]) Ook kan — naar het heet — op Borneo een pandeling, die zich over hetzelfde heeft te beklagen, naar een ander vluchten, aan wien hij dan zijn schuld heeft af te doen, terwijl deze aan

1) SCHADEE, B. K. I. 66 (1912) bl. 284.
2) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht bl. 393.
3) SNOUCK, Het Gajōland bl. 111.
4) VAN VOLLENHOVEN t. a. p. bl. 175.
5) Zie VAN LEER, Het verbod van eigenrichting, 1909, bl. 81 vlg.
6) ADRIANI en KRUYT, De Toradja's bl. 198.

den oorspronkelijken eischer slechts de helft daarvan heeft te betalen. [1])

Ook de dikwijls voorkomende bevoegdheid van een inlandschen pandhouder van roerend goed om na zekeren termijn dat pand zonder rechterlijke tusschenkomst te naasten is een vorm van eigenrichting.

Een eigenrichtend „beslag onder derden" wordt nog vermeld van de Karo-Bataks, die, wanneer ze een b.v. gestolen rund bij iemand aantreffen, door het zg. „ngendes" dezen derde voor de veilige bewaring van het dier verantwoordelijk kunnen stellen, totdat de diefstal onderzocht is.

Ontstond nu zoo langzamerhand de verplichting de overheid te hulp te roepen, indien men over inbreuk op zijn recht te klagen of iets van een ander te vorderen had, dan vond men niet overal in eens een volledige overheidsbemoeing maar meer een toezicht van de hoofden „to see fair play in quarrels" [2]). Het zelf ingrijpen bleef nog wel geoorloofd, maar men was verplicht de bemachtigde goederen in handen van de hoofden te stellen, die de zaak dan verder zouden onderzoeken.

Voorbeelden van dit stadium worden vermeld van de Galela- en Tobeloreezen [3]) en van de bewoners van Zuid-Sumatra [4]). Trouwens van een aan feitelijk optreden voorafgaand onderzoek is in dezen laatsten kring nog dikwijls het eenige gevolg, dat eigenrichting geoorloofd wordt.

Een andere reden, waarom een eigenrichtingsdaad soms

---

1) Perelaer, Ethnographische Beschrijving bl. 159.
2) Sumner Maine t. a. p. bl. 251.
3) Wilken II bl. 392.
4) v. d. Bor bl. 459.

nog de inleiding tot een rechtsgeding vormt, bestaat daar, waar geen geregeld werkende, centrale, rechtbank boven de verschillende adatgemeenschappen staat. Wendt de eischer zich alsdan met een klacht tot het hoofd van den schuldenaar en weigert deze mee te werken, dan haalt hij — b.v. op Boeroe[1]) en Timor[2]) — zooveel vee als hij krijgen kan uit het dorp van zijn tegenstander, terwijl hij de reden van zijn daad zooveel mogelijk bekend maakt. De beroofden weten dan dat ze hun vee kunnen terugkrijgen door hun radja te bewegen de zaak te behandelen.

Soms is daarvoor zelfs een fatale termijn gesteld, waarna het geroofde vee eenvoudig door den schuldeischer wordt behouden.

Bij de Minangkabauers kon men ook tot het „tarik", volgens sommige gegevens[3]) dan tarik tjaboeh geheeten, overgaan, wanneer de gedaagde niet voor den rechter wilde verschijnen, om hem op die wijze daartoe te noodzaken. Over de werkelijke beteekenis van de drie belangrijkste soorten van tarik: tarik oeçoel, tarik tjaboeh en tarik sangkoetan bij de Minangkabauers en Djambiërs bekend, verschillen intusschen de meeningen van alle schrijvers[4]). De voorstelling van KOOREMAN wordt hier gevolgd, ofschoon, waar de adatgeleerden ter plaatse het in 1911 hierover nog totaal oneens waren[5]), ook

1) RIEDEL t. a. p. bl. 18.

2) GRIJZEN, Verh. B. G. 1904 bl. 134 vlg.

3) T. N. I. 1902 bl. 1073 vlgg. (KOOREMAN).

4) Zie KOOREMAN t. a. p. v. HASSELT, Volksbeschrijving bl. 228 vlg. WILLINCK t. a. p. bl. 891—901. WESTENENK, „De Minangkabausche Nagari 1913 bl. 89. WILKEN t. a. p. bl. 393. Zie ook bl. 100 van dit geschrift en MACLAINE PONT in I. W. 813. v. D. BOR bl. 459.

5) Zie Ad. B. VI bl. 398.

de juistheid daarvan niet te eenenmale vaststaat. Even uiteenloopend is de vertaling, die door de verschillende schrijvers gegeven wordt van de Minangkabausche adatspreuk: djaoeh dihambatkan, dekat di tari'kan of djaoeh berhambatkan, ampir bertarikan. Deze regel, die, daarover is men het eens, het recht inhoudt, om in sommige gevallen tot eigenrichtende inbeslagneming over te gaan, wordt òf als één zin gelezen en dan vertaald met: „indien men ver weg geslagen is, kan wat dichtbij is worden afgenomen" [1]), òf opgevat als bestaande uit twee geledingen. In dit laatste geval neemt men „ambat" in de beteekenis van „aanhouding van personen" voor de schuld van een familie- of dorpsgenoot [2]) en „tarik" als „inbeslagnemen van goederen", zoodat de beteekenis dan wordt: indien de goederen van den schuldenaar ver weg zijn, ga men tot aanhouding, indien ze binnen bereik zijn, tot inbeslagneming over [3]). Ook in verband met den Maleischen zinsbouw [4]) is voor de laatste opvatting wellicht het meest te zeggen.

De Toba- en Karo-Bataks kenden (bij de laatsten althans komt het volgens WESTENBERG niet meer voor) tot voor kort een merkwaardige instelling, waardoor iemand, die in zijn rechten verkort en door zijn hoofden niet geholpen werd, dezen tot onderzoek kon dwingen. Hij verklaarde zich dan tot „nachtvijand" in een brief, dien hij ergens

---

1) KOOREMAN T. N. I. 1902 bl. 1073, WILLINCK bl. 891.

2) Zie boven bl. 12.

3) v. HASSELT, Volksbeschrijving bl. 228, en v. OPHUYSEN B. K. I. 46 (1896) bl. 186. Zie ook VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht bl. 258, 270, 286.

4) v. OPHUYSEN t. a. p. bl. 198.

ophing, en waarin hij de maatschappij met moord en brand bedreigde. Hierdoor werd hij zelf vogelvrij, maar bleek bij onderzoek, dat zijn grieven gegrond waren, dan werden die hersteld en was hij straffeloos voor de als nachtvijand bedreven daden. [1])

Wordt, bij het meer op den voorgrond treden van gezag en verantwoordelijkheid der hoofden, eigenrichting meer en meer ook in adatrecht zelf als ongeoorloofd beschouwd, toch houdt men steeds scherp uiteen de beslissing *a.* over de vraag: wie recht heeft, *b.* over de vraag: of eigenrichting geoorloofd was, en zoo neen of misschien deswege b.v. tot schadevergoeding of boete moet worden veroordeeld. Het beschermen van het bezit of van een anderen feitelijken toestand, ook indien blijkt dat het recht aan de andere zijde huist, alleen omdat dit de feitelijke toestand is, schijnt bij den inlander nooit opgekomen; zie het bovenvermelde voorbeeld van den inlander in de Minahasa, die een onrechtmatig verplaatste pagar vernielde (bl. 15), en het groot aantal vonnissen, door ENTHOVEN opgesomd [2]), waarbij door eenige landraden aan den eigenrichter op den enkelen grond der eigenrichting ook het recht op den grond werd ontzegd, waartegenover eigenrichting in roerend goed weer bescherming vond met een beroep op art. 1977 B. W. (ENTHOVEN bl. 37 en 152). Duidelijk komt deze opvatting van eigenrichting als zelfstandig delict uit in artikel 95 van het door VAN VOLLENHOVEN ontworpen adatwetboekje voor

---

1) Batakspiegel bl. 213, WESTENBERG B. K. I. 1914 bl. 511 en 590—600.

1) ENTHOVEN, Het adatrecht der inlanders in de jurisprudentie 1912 bl. 5—10 en bl. 50. Zie ook VAN VOLLENHOVEN, Miskenningen bl. 57 vlg. en CARON in K. T. 1915 bl. 581 vlg.

heel Indië [1]) en in een artikel van de codificatie der Sepatah-Dajaks [2]) waarbij boete wordt gesteld op het bij een ander weghalen van het verschuldigde, voordat men het oordeel der hoofden heeft ingeroepen [3]). Met deze opvatting hielden ook volledig rekening de controleurs die in 1894 eenige Dajaksche stammengeschillen trachtten bij te leggen [4]). Alleen uit één mededeeling, een artikel in de oendang-oendang Djambi, zou kunnen blijken dat de inlanders van die streek het ongeoorloofde van eigenrichting en het al of niet hebben van een recht niet uit elkaar houden. [5])

In het Javaansche wetboek „Anggĕr Ageng" wordt eigenrichting, het rooven van goederen van zijn schuldenaar, uitdrukkelijk verboden, zonder onderscheid of het al dan niet met geweld gepaard gaat. De boete op dit „tjandak tjĕkĕl" gesteld is echter de helft van die op gewone roof, als „concessie aan de bestaande volksmeening" dat die daad eigenlijk niet onrechtmatig is. [6])

---

1) VAN VOLLENHOVEN, Een adatwetboekje voor heel Indië, 1910 bl. 32.

2) SCHADEE B. K. I. 66 (1912) bl. 284.

3) Zie over deze codificatie v. VOLLENHOVEN, Het adatrecht enz. bl. 310.

4) Zie Ad. B. VII bl. 73 v.

5) v. OPHUYSEN B. K. I. 1896 bl. 161 vlg.

6) WILKEN II bl. 397.

HOOFDSTUK II.

Bemiddeling, rechtspraak en arbitrage.

---

§ 1. *Bemiddeling.*

Twee verschillende vormen van afdoening in der minne, waarvan de eene als beperking, de andere als uitbreiding van het gebied der inheemsche rechtspraak mag gelden, worden uit Indië vermeld.

Vooreerst de over letterlijk den heelen archipel verspreide gewoonte van den rechter (of van den voorbereider van een rechtzaak) om te beginnen met een poging partijen te verzoenen (hier „minnelijke schikking" genoemd); en ten tweede een tusschenkomst of quasi-rechtspraak, welker aanbeveling of uitspraken echter zoowel directe als indirecte sanctie missen (hier: „bemiddeling").

In tegenstelling tot rechtspraak en arbitrage is hun gemeenschappelijk criterium dus, dat hier geen bindende beslissing gegeven, doch slechts een aannemelijk voorstel gedaan wordt, waarbij dus vrijwillige nakoming door partijen onmisbare voorwaarde is voor de doeltreffendheid; trouwens, of een niet met rechtspraak belast orgaan slechts tracht te verzoenen dan wel een bindende beslissingen geeft, blijkt niet altijd duidelijk, omdat bindende beslissingen zelfs bij onverdacht inheemsche rechtspraak niet altijd executiebevoegdheid in zich sluiten (zie beneden bl. 43).

De minnelijke schikking komt ter sprake in Hoofdstuk III §§ 1 en 2. Wat de andere der twee genoemde vormen betreft:

Voor de inlanders van nagenoeg alle streken kan herhaald worden, wat WESTENBERG over de Karo-Bataks meedeelt: „Hun adat... kent en duldt mediatie in geschillen, doch regelt deze niet." [1]) En wel duldt de adat die bemiddeling in delictzaken evengoed als in andere zaken. Slechts sporadisch — voor moordzaken op Middel-Timor [2]), voor alle delicten bij een deel der Bataks [3]) — wordt de voorstelling aangetroffen, als zou voor delictzaken een bemiddeling tusschen hem, die de ongeoorloofde gedraging beging, en een gelaedeerde zijn uitgesloten. Ook ontmoet men meer dan eens ongeoorloofde daden, die van overheidswege worden vervolgd. Zoo kent de adat der Gajō's vier misdrijven — ongezoenden moord, schaking, grondtoeëigening en rangaanmatiging —, die zijn „als regen waarvan men het ophouden niet mag afwachten" welke met andere woorden door den rödjö (het geslachtshoofd, den president van een Gajōsch republiekje) ambtshalve moeten worden berecht [4]); doch daardoor behoeft bemiddeling tusschen partijen nog niet uitgesloten te zijn. Anders is het met de misdrijven, waarvoor de goden straf eischen, en waarbij dus van minnelijke schikking geen sprake kan zijn; zoo is het met overspel op Borneo [5]), zoo in tal van streken met bloedschande of met aanranding van heilige plaatsen, die niet gericht zijn tegen

---

1) B. K. I. 1914 bl. 507.
2) GRIJZEN t. a. p. bl. 130.
3) Batakspiegel bl. 215; anders YPES t. a. p. bl. 574.
4) SNOUCK, Het Gajōland enz. bl. 118.
5) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht enz. bl. 323.

een speciaal persoon, doch de goden zelf verbitteren. Nochtans schijnt de toelaatbaarheid en het in zwang zijn van bemiddeling regel te wezen.

De Minangkabauers, wier adatrecht op dit punt het volledigst schijnt, laten pas een beroep op den rechter — meestal de in rade vereenigde hoofden uit het dorp — toe, nadat een poging van de familiehoofden der betrokken partijen, om in het geschil te bemiddelen, is mislukt. Dit „bardamai" van het familiehoofd is aan geen formaliteiten gebonden en heeft meestal niet in het openbaar plaats. Wanneer blijkt, dat partijen niet zullen toegeven, of wanneer ze het voorstel hebben aangenomen, is de poging tot bemiddeling ten einde, met dien verstande, dat elke rechter in iedere instantie weer met een poging tot verzoening, tot minnelijke schikking, begint (Hoofdstuk III § 2).

Bij de volken, waar de genealogische ordening nog heerscht, zijn het eveneens de familiehoofden of naaste familieleden, die partijen tot elkaar trachten te brengen. De „saudörö's" en „toeö's" der Gajō's; de anak-beroe senina (adatborgen) der Karo-Bataks; de mamaq's en tengganai in Boven-Djambi enz. Bij de Karo-Bataks zijn het nog meer de gezamenlijke „kalimboeboe" of de bij zeer veel rechtshandelingen voorkomende „kelang" (een soort makelaar), die als bemiddelaars optreden.

Is de bevolking zuiver territoriaal geordend, dan is het de taak van dorps- of districtshoofd, zelfs al mochten ze niet, of niet meer, rechtspraak hebben, om, gelijk keuthji en imeum in Atjèh [1]), het desahoofd op Java [2]), de desa-

1) SNOUCK, Atjèhers bl. 70.

2) HASSELMAN Uitkomsten welvaartscommissie 1914 bl. 201; Eindrésumé III bl. 266 vlg.; VAN DER LINDEN t. a. p.

vereeniging of de klian desa op Bali [1]), bemiddelaar te zijn; op dit laatste eiland, waar veel vereenigingen, als bijvoorbeeld van visschers, bestaan, worden twisten van de leden haast altijd door tusschenkomst van het bestuur uit den weg geruimd. Eindelijk zullen meestal daar waar twistenden zich tot een willekeurig hoofd van een nabijzijnde landstreek wenden (als bij de Bataks, de Toradja's, op Halmaheira en Timor), de bemoeienissen van zoodanigen radja zich bepalen tot bemiddeling, wanneer hij weet geen macht te bezitten tot het doorzetten van een beslissing.

Hetzelfde geldt voor de prapats in de vorstenlanden op Java. „Prapat" heeten daar de gezamelijke bĕkĕls van de vier, Noord, West, Zuid en Oost om een desa gelegen, buurdesa's, måntjåpat genaamd. Bij een desageschil worden die bĕkĕls, tot een college van scheidslieden vereenigd, geraadpleegd, en geven een beslissing, waarvan de nakoming echter geheel afhankelijk is van den goeden wil van partijen. [2]) Bij een „bestuursbeslissing" zooals die onlangs nog in de vorstenlanden is voorgekomen [3]) is dit natuurlijk ook het geval. De kliwon in een vorstenlandsch regentschap deed met den panéwoe keboepatèn en den mantri keboepatèn een geschil eenvoudig af, en partijen legden zich neer bij de beslissing.

Zooeven moest reeds gezegd worden, dat al is in theorie de scheidingslijn gemakkelijk te trekken tusschen een be-

---

1) Liefrinck T. B. G. bl. 110 v. d. overdruk.

2) Ad. B. II bl. 204; VIII bl. 261 vlg.; Rouffaer in Encyclopaedie Ned.-Ind. IV bl. 612, 624; Javaansche wetten enz. door Rosemeier 1886 bl. 7 en 34.

3) Ad. B. VIII bl. 264 vlg.

middelingsvoorstel aan den eenen kant, een gesanctionneerde uitspraak aan de andere zijde, in de praktijk het verschil dikwijls moeilijk te onderkennen is.

Niet, waar de inheemsche bevolking zelf de tegenstelling voelde, en voor de functies uiteenloopende regels kent (zooals bij de Minangkabausche Maleiers), maar wel bij die primitieve volken als de Dajaks, Toradja's, Timoreezen enz., bij wie alle overheidsbezigheden volgens dezelfde regelen worden uitgeoefend door lagere of hoogere volkshoofden naar mate van hun belangrijkheid, en waar bovendien de voornaamste sanctie, ook van rechterlijke beslissingen, dikwijls bestaat in vrees voor de publieke opinie, of om „beschaamd" (maloe) te worden gemaakt. De beslissing van geschillen in streken als deze, waar dus achter geen uitspraak een „sterke arm" staat, zou men gerust bemiddeling kunnen noemen; doch gemakshalve zal zij nochtans onder rechtspraak of arbitrage worden begrepen. Onder rechtspraak wanneer de rechter van te voren is aangewezen, onder arbitrage als deze ter keuze van partijen staat.

Scherp is deze tegenstelling tusschen rechtspraak en arbitrage nog minder dan bij ons [1]), daar bij de Bataks [2]) b.v. en elders, indien er al regelen bestaan omtrent rechterlijke bevoegheid, deze zoo weinig worden opgevolgd, dat de keus tusschen hoogeren en lageren rechter dikwijls aan partijen staat.

§ 2. *Arbitrage.*

De beschikbare gegevens bevatten geen aanleiding om

1) Mr. E. R. Oppenheim, „Arbitrage en Rechtspraak", 1911.
2) Ypes T. B. G. 1907 blz. 571, Westenberg B. K. I. 69 (1914) bl. 490.

hetzij arbitrage te beschouwen als ouder en meer oorspronkelijk dan rechtspraak hetzij rechtspraak als ouder dan arbitrage.

Deze arbitrage komt zeer veel voor bij de Toradja's en bij de Dajaks, en wel speciaal bij een twist tusschen niet-stamgenooten. Is men het over een scheidsman — gewoonlijk een hoofd — eens geworden, dan is het ook bijna zeker dat men zich aan diens uitspraak houdt [1]), waartoe de Dajaks zich soms door het — ten geschenke of in pand — geven van een staak (toeroes) verbinden [2]). De Ot-Danōms gaan gewoonlijk pas over tot het inroepen van de hulp van scheidslieden, als door de onder „eigenrichting" vermelde practijk (blz. 17) er ten minste drie partijen zijn; elk van deze kiest dan één, twee of drie scheidslieden en dezen wijzen een „penjoroeh" aan, die belast wordt met het aan hen overbrengen van de verklaringen der partijen en het bewijsmateriaal, daar de scheidslieden in hun verschillende woningen blijven. [3])

Ook bij de Bataks geven beide partijen soms een tanda (bl.) aan een willekeurig persoon, aan wien men een beslissing vraagt. „Deze staat dan sterk en kan gewoonlijk zijn uitspraak doordrijven." [4]) Dit komt overeen met wat VAN DER TUUK als de beteekenis van „pengaden sora" meedeelt: „iemand, wien partijen hun twist ter willekeurige beslechting hebben gegeven". [5]) Dat ook de bewoners van Halmaheira nog al eens een willekeurig

---

1) ADRIANI en KRUYT, De Toradja's I bl. 170.
2) Ad. B. VII bl. 71.
3) KÜHR, B. K. I. 46 (1896) bl. 231.
4) WESTENBERG, B. K. I. 69 (1914) bl. 522.
5) Ad. B. VI bl. 22.

hoofd te hulp roepen, blijkt uit het feit, dat in de regeling van inlandsche christenen van 1906 een speciaal artikel tegen dat gebruik werd opgenomen. [1])

In het Maleische gebied daarentegen staat boete op het rechtzoeken bij een ander dan zijn eigen hoofd [2]), en ook op Java schijnt het rechtzoeken bij een niet-bevoegde wel als overtreding te worden beschouwd [3]).

§ 3. *Rechtspraak tegenover bestuur.*

Viel arbitrage te omschrijven als opdracht van een rechtzaak aan een ander dan het eigen hoofd of de eigen hoofden van den betrokkene, daarin lag al opgesloten, dat rechtspraak in den regel geoefend wordt door de hoofden, d. i. de besturende hoofden van de betrokken partijen.

Zoowel in de vorstenrijken als in andere streken wordt vanouds de rechtspraak geoefend door de besturende inlandsche hoofden. Van een apart, laat staan onafhankelijk, orgaan is in het adatrecht geen sprake; voor een inlander is zijn hoofd zijn rechter. Hierdoor rijst de vraag, of bestuur en rechtspraak wel als onderscheiden functies worden gevoeld.

De Mohammedaansche godsdienst, met den door zijn wet geëischten onafhankelijken rechter, heeft weinig veranderd. Werd al in sommige streken een „qadhi" aangesteld — in Atjèh en Zuid-Celebes „kali", in de Bandjareesche streken van Borneo „moefti", in Djambi „hakim" genoemd —, zijn rechtsmacht is gewoonlijk beperkt tot

1) Hueting B. K. I. 63 (1910) bl. 85.
2) Neumann T. B. G. 1881 bl. 476.
3) Poensen M. Z. G. 1910 bl. 306.

eenig familierecht, erfrecht en vrome stichtingen, en hij was te eenenmale afhankelijk van den vorst of het hoofd, naast wien hij stond. Bij de Minangkabauers wordt of werd [1]), voor zoover zij rekening houden met de Mohammedaansche wet, het „masdjid"-personeel in den dorpsraad opgenomen.

Van meer invloed op de vorming van een aparte rechtspraak is op Bali en Balisch-Lombok het Hindoeïsme. De vorsten lieten langzamerhand de berechting van haast alle zaken over aan een speciaal daarvoor ingesteld college van, goed met de Hindoe-wetboeken bekende, priesters, de raden van kerta's, na het verdwijnen der vorsten onder onze leiding gehandhaafd.

Eén voorbeeld van een wereldlijk ambtenaar, niet tevens bestuurder, alleen met rechtspraak belast, is in Djocjakarta de „djeksa", voorzitter van de pradåtå, die echter ook geheel afhankelijk is van den vorst.

In den regel is dus bestuurder en rechter dezelfde persoon of hetzelfde college, waarvan al dadelijk het gevolg is, dat in het adatrecht van „volontaire rechtspraak" — d. i. het opdragen van zuivere bestuursdaden aan den rechter — geen sprake kan zijn. Heeft b.v. in Atjèh de oelèëbalang eenige bemoeienis met voogdij, dan is dat niet als oelèëbalang-rechter, maar als oelèëbalang-bestuurder.

Toch blijkt uit verschillende streken, dat een onderscheid tusschen beide functiën door Indonesiërs ook daar wel eens gevoeld wordt, waar een zelfde persoon of college bestuur of rechtspraak in zich vereenigt. Zoo zijn in

---

1) Zie WESTENENK bl. 102.

Atjèh[1]) alleen de hoogste bestuurders, de oelèëbalangs, bevoegd om recht te spreken; zoo kennen de Pakpak-Bataks[2]) een speciale organisatie van hoeta's, alleen met het oog op gemeenschappelijke rechtspraak (pertoempoekans); zoo gaat elders in het Batakland het bondshoofd bij rechtspraak op een bepaalde verhooging zijner sopo na godang zitten; en zoo schijnt ook in Zuid Sumatra het verschil te worden opgemerkt[3]).

De andere volken kennen gewoonlijk wel een apart woord voor „rechter", maar maken in samenstelling en werking geen verschil met het bestuur. Om dus de inheemsche rechterlijke inrichting der volken in Nederlandsch-Indië te beschrijven, behoeft men in hoofdzaak slechts het beeld te teekenen van hun inheemsche bestuursorganisatie.

§ 4. *Rechterlijke inrichting.*

Een onderscheiding in groote trekken doet vooreerst zien streken, waar de volkshoofden zelf nog of weer alle macht in handen hebben, tegenover streken waar zij overkapt, soms verdrongen zijn door een despotisch vorstenbestuur. In een paar kringen (Atjèh, Gorontalo, een stuk van Timor en Soembawa) hebben de volkshoofden zelf over hun gebied langzamerhand een meer of min vorstelijke macht gekregen.

---

1) Snouck, De Atjèhers I bl. 69.

2) Ypes bl. 556; v. Vuuren, Eerste maatregelen in pas geannexeerd gebied, 1910 bl. 58 vlg.

3) Van Vollenhoven bl. 279.

Hiervan uitgaande laten de volken van Indië zich als volgt rangschikken [1]):

A. Streken met alleen volksrechtspraak:

a. dorps-, stam-, of geslachtshoofden alleen: bij de Gajō's, Dajaks van Middel-Borneo, Toradja's en de bewoners van Boeroe en Ceram;

b. dorps-, stam-, of geslachtshoofden en hoogere bestuurders: in de Bataklanden, het Minangkabausche gebied, Zuid-Sumatra, de Minahasa en de kleinere Molukken;

c. alleen hoogere bestuurders: in Atjèh.

B. Streken met volksrechtspraak onder vorstenrechtspraak:

a. in Deli:

1°. in de Bataksche doesoen Bataksche volkshoofden;

2°. 's vorsten provinciehoofden en Sultanskerapaten;

b. in Langkat, Laboehan Batoe, Siak:

1°. soekoehoofden;

2°. provinciehoofden en Sultanskerapaten;

c. in de onderworpen deelen van Borneo:

1°. Dajaksche volkshoofden;

2°. Maleische vorsten en Maleische rijksgrooten;

d. in Zuid-Celebes:

1°. lagere regenten en hun dorpshoofden;

2°. de vorst met zijn hadat (een raad van landschapshoofden);

e. in Ternate:

1°. dorpshoofden [2]);

---

1) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht afdeeling II Hoofdstuk I, 1ste stuk en onder: „bestuur, rechtspraak, regeling" van het 2de tot 14de (20ste) stuk.

2) Eerst in later tijd somtijds als volkshoofden aan te merken.

2⁰. districtshoofden en vorsten.

C. streken met alleen vorstenrechtspraak:
a. in de Vorstenlanden op Java:
1⁰. de běkěl[1]);
2⁰. de rechtbanken van den Sultan en van den Soesoehoenan;
b. bij de Timoer-Bataks[2]).

Bij de vorstenrechtspraak worden over het algemeen andere regels gevolgd dan bij de volksrechtspraak[3]). De met het volk meelevende hoofden kennen het onder hen levende gewoonterecht en passen dat toe, terwijl bij de rechtspraak door vorsten of hun trawanten, die somtijds zelfs van anderen landaard zijn, hun eigen, soms in codificaties vastgelegd recht wordt aangewend, en ook voor willekeur een ruime plaats blijft. De door ons ingevoerde hoogere rechtbanken (zie bl. 2), ofschoon op zich zelf voor de verdere rechtsontwikkeling noodzakelijke instellingen, zijn in haar werking meer met zulke vorstenrechtbanken, dan met de rechtsprekende volkshoofden vergelijkbaar.

Als onderdeel van de gouvernementsrechtspraak bestaat de dorpsjustitie alleen nog op de Ambonsche eilanden onder den naam „regentschapsgerecht"[4]), over welke gewichtige taak der dorpsbesturen de gemeente-ordonnantie voor Ambon van 1914 S. 629 het zwijgen bewaart. De oude districtsrechtspraak in de Minahasa leeft ook nog

---

1) Encyclopaedie IV bl. 624; een beambte van vorst of apanagehouder.
2) Batakspiegel bl. 184.
3) B.v. ENGELHARD I. G. 1884 het eiland Saleijer art. 85.
4) Ambonreglement 1882 artt. 3—8 en artt. 279—290.

in de districtsgerechten van het Menado-reglement [1]), en ook bij de districtsgerechten in Tapanoeli en bij de regentschaps- en districtsgerechten op Java en Madoera worden wellicht adatregelen gevolgd. Overigens is het adatproces alleen bij de inheemsche rechtbanken en gerechten te zoeken.

Een aparte vermelding verdient de tot vrij groote ontwikkeling gekomen rechterlijke organisatie van de vorstenrechtspraak op Java, ofschoon door de bemoeiing van onzen kant in 1903 daarvan nog maar een klein stukje over is, en dat zelfs niet meer zuiver inheemsch. Met den „tuchtraad" van Vorst en Kroonprins, over verwanten tot den 4den graad, vrouwen en hofadel (waarvan prins Pakoe Alam in 1907 afstand heeft gedaan), zijn, doch alleen voor civiele zaken, in Djocjakarta nog in stand gebleven: de „Pradåtå" ('s vorsten rechtbank), de „Balemangoe" (rechtbank van den rijksbestierder) speciaal voor agrarische en administratieve zaken, en het gerecht van den mohammedaanschen rechter de „Soerambi" alleen voor „rapak" zaken. De daarnaast bestaande pengadilans en pradåtå's zijn later ingevoerd. [2])

De in de vorige paragraaf (bl. 32) genoemde godsdienstige rechtspraak is soms ingeschakeld bij de volksrechtspraak, als in Atjèh, soms bij de vorstenrechtspraak, als op Borneo en Zuid-Celebes.

§ 5. *Volstrekte bevoegdheid.*

In het adatrecht ontbreekt precieze regeling van de volstrekte bevoegdheid der rechtsprekende hoofden. Bepa-

1) Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 331 vlg.

2) Rouffaer in Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië deel IV bl. 633 vlgg.

lingen, waarbij het bedrag van boeten bepaald wordt, die alleen door den lageren rechter kunnen worden opgelegd, of de grootte van de vorderingen, waarvan deze alleen mag kennis nemen, zijn van verdachte juistheid. Voor enkele streken, als Boven-Djambi [1]), Siak [2]) en N. W. Tapanoeli [3]), wordt van zulke regelen melding gemaakt, steeds echter met de bijvoeging, dat de bevolking zich er niet aan houdt, zoodat ze al zeer waarschijnlijk niet van inheemsche beteekenis zijn. Daarentegen komen in alle regelingen, door ons gezag op de inrichting der inheemsche rechtspraak gemaakt, bepalingen, als hier bedoeld, voor.

Wel maken de inlanders van sommige streken, in verband met de bevoegdheid van de ondergeschikte hoofden, een onderscheiding in belangrijke en onbelangrijke zaken. Zoo mochten b.v. op Bali de lagere hoofden geen halsmisdaden berechten [4]), en zoo worden in Zuid-Celebes alleen de heel onbelangrijke zaken door de dorpshoofden afgedaan, terwijl de eenigszins belangrijke dadelijk voor regent of hadat worden gebracht [5]).

Over het algemeen zijn echter de lagere hoofden bevoegd om alle zaken te berechten, en pas wanneer zij daartoe niet in staat zijn, zoekt men het hoogerop. [6]) Bij de Bataks en Minangkabauers komt dat bij voorbeeld voor,

---

1) VAN DEN BOR bl. 448 vgl.

2) HYMANS VAN ANROOY in T. B. G. 30 (1885) bl. 319, 327, 383, 386.

3) YPES bl. 567 vgl.

4) LIEFRINCK, Ind. Gen. 30 Dec. 1902 bl. 143. Zie ook CLIGNETT t. a. p. bl. 560.

5) BRAAM MORRIS, T. B. G. 1893 bl. 162.

6) CLIGNETT t. a. p. LIEFRINCK t. a. p. en T. B. G. 33 bl. 131 v. d. overdruk, V. OPHUYSEN, bl. 167 vlg.

wanneer de rechters niet tot overeenstemming kunnen komen. Daar eenstemmigheid voor het vellen van een vonnis een noodzakelijk vereischte is [1]), is, wanneer die niet kan worden verkregen, het eenige middel om de zaak te beëindigen, dat men haar hoogerop brengt. De Minangkabauers, bij wie in zoo'n geval de zaak wordt gebracht voor een federatie-bestuur, zooals vroeger voor een radja, kennen hiervoor den specialen term: „barbanang", in tegenstelling tot „barbanding", het woord voor het gewone hooger beroep door de in het ongelijk gestelde partij ingesteld. [2])

Onschendbaar waren echter ook deze vage regelen niet; willekeurige afwijking, b.v. door het voorbijgaan van de ondergeschikte hoofden, behoefde niet te leiden tot iets als een onontvankelijkverklaring van het beklag, maar de hoogere rechter kon de zaak eenvoudig afdoen.

§ 6. *Betrekkelijke bevoegdheid.*

De betrekkelijke bevoegdheid — een onderwerp waarover de gegevens gebrekkig zijn — schijnt over het geheel af te hangen van woonplaats of afkomst van beide partijen.

1°. Zoo vooreerst in streken, Midden-Celebes b.v., waar de rechtsgemeenschappen onverbonden en zonder hooger inheemsch gezag naast elkaar staan. Behooren dan beide partijen tot hetzelfde adatverband, dan neemt het bestuur daarvan kennis van hun geschil. Behooren ze echter tot verschillende eenheden, dan berust alles op samenwerking der

1) KOOREMAN; WESTENBERG bl. 545 vlgg.

2) v. OPHUYSEN bl. 178; Ad. B. I bl. 101; WESTENENK, De Min. nagari bl. 87; KOOREMAN.

wederzijdsche hoofden; voor losse gevallen als in Atjèh buiten het gebied der Sagi's, in Gajōland, Middel-Borneo en Middel-Celebes, of krachtens verbond, zooals de pertoempoekans der Pakpak-Bataks. Was dit dikwijls niet veel meer dan een onderhandeling, bij de Gajō's b.v. was het idee van rechtspraak toch te onderkennen in het ook bij deze bijeenkomsten eischen van gedingpanden van partijen en het zoeken door de rödjö's naar een antecedent.[1])

2°. In de andere streken waar een aantal kleine rechtsgemeenschappen samen één grootere uitmaken, of onder één inheemsch gezag staan, is de betrekkelijke bevoegdheid alweer eenvoudig, wanneer beide partijen behooren tot hetzelfde, kleinste, verband. Behooren ze echter tot verschillende kleine, maar tot één zelfde groote gemeenschap, dan is niet zoo maar één regel voor de competentie te geven. In den Minangkabauschen kring b.v. zijn de familie- en soekoebesturen alleen bevoegd, wanneer beide twistenden onder hen staan, terwijl een geschil tusschen inwoners van twee nagari's eerst wordt berecht door de rapē' nagari van gedaagde, om daarna pas, bij ontevredenheid met het vonnis, voor den balai der federatie te worden gebracht.[2]) Waarschijnlijk zal bij territoriale ordening dikwijls eerst een uitspraak worden gevraagd van het bestuur van gedaagde of misschien van klager, en het hooger gemeenschappelijke bestuur pas kennis van de zaak krijgen bij wege van hoogerop brengen.

§ 7. *Gerechtshelpers.*

Speciale vermelding verdienen eenige gerechtsdienaren

1) SNOUCK, Gajōland bl. 116.
2) KOOREMAN.

of met speciale functiën belaste rechters, die in sommige adatrechtskringen worden aangetroffen.

Zoo worde er vooreerst op gewezen, dat in het Karo- en het Timoerland een alleensprekend rechter, wijk- of dorpshoofd, toch steeds ter zijde wordt gestaan door zijn twee adatborgen, die bij publieke functies even onmisbaar zijn als bij privaatrechtelijke handelingen. Bij de collegiale rechtspraak der Karo's is er onder de adatborgen van de rechters één, die genoemd wordt de anak-beroe-balei, tegenwoordig: pengoeloe balei, en wiens taak bestaat in het oproepen van partijen en rechters, in het vragen van de meeningen bij de beraadslaging over het vonnis, enzoovoorts. Hij is gewoonlijk de anak-beroe van het voornaamste hoofd en kan alleen een raadgevende stem uitbrengen bij het vaststellen van het vonnis. Een vast voorzitterschap was vóór onze regeling bij de rechtbanken onbekend, ofschoon het aanzienlijkste koeta-hoofd, de perbapaän, in zijn balei wel gewoonlijk de leiding had. [1]) In de overige Bataklanden spelen de vertegenwoordigers van de trouw-merga (Dairi: de beroe, Toba en zuidelijker: de bajo bajo na godang) als raadgevers van de volkshoofden bij de rechtspraak een rol. [2])

Onder de Minangkabauers en in Boven-Djambi doet bij de rechtspraak der dorpsbesturen een manti dienst, om het beklag en de tanda's in ontvangst tenemen, het vooronderzoek te leiden en dan de zaak voor den rechter te brengen. [3])

---

1) Westenberg bl. 466—474 en elders.
2) Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 233.
3) Zie Stibbe, T. N. I. 1869 bl. 34.

De in sommige streken van het Minangkabausche gebied, nl. die waar de Kota Piliang-soekoes worden aangetroffen, althans vroeger bekende doebalang was belast met politie- en deurwaardersdiensten. [1]) Deze gerechtshelpers zijn handlangers van de soekoehoofden. [2])

De lagere hoofden, die het stamhoofd op Borneo ook bij de rechtspraak in alles ter zijde staan, worden daar mantri's genoemd, en op Zuid-Celebes schijnt een lid van de hadat speciaal met de eerste bemoeienissen met geschillen belast te zijn en dan „pabitjara" te heeten [3]).

Eindelijk is op Bali, bij den raad van kerta's, de man, die feitelijk de belangrijkste rol in het proces speelt, de kantja. In Noord-Bali zijn er bij elken raad twee kantja's, in Zuid-Bali is er maar één kantja bij iedere rechtbank. Wil men een geschil aan den raad van kerta's onderwerpen, dan begint men met zich tot den kantja te wenden. Deze onderzoekt dan alles nauwkeurig; in Noord-Bali zich stellend op het standpunt van één der partijen, terwijl de andere kantja hetzelfde doet van het standpunt van de andere partij; in Zuid-Bali doet de eene kantja het voor beide partijen. Van dit onderzoek wordt een uitvoerig verslag opgemaakt (soerat kanda geheeten), en dit wordt, alweer door den kantja, op de terechtzitting voorgelezen. Bovendien doen ze nog dienst als griffier en teekenen dan het vonnis op, en als deurwaarder bij het tenuitvoerleggen van het vonnis. [4])

1) Westenenk bl. 55, Kooreman, T. N. I. 1902.
2) Van Vollenhoven. Het adatrecht bl. 255.
3) Braam Morris, T. B. G. 36 (1893) bl. 225.
4) Van Dissel. Bal. brieven, aant. bl. 10; Fraser, I. G. 1910 bl. 889.

§ 8. *Executiemacht.*

De zorg voor een regelmatige tenuitvoerlegging van de door deze verschillende organen gegeven uitspraken is in het adatrecht niet steeds, als bij ons, toevertrouwd aan een geregeld werkende politie. Voor zoover deze in de verschillende adatrechtskringen voorkomt, worden de regelen, volgens welke ze werkt, hieronder in § 8 van Hoofdstuk III beschreven.

Men is wellicht geneigd te gelooven — en enkele gegevens schijnen dat ook wel te bevestigen —, dat een historische lijn te trekken is, *van* bemiddeling zonder sanctie (denk aan de binnenlanden van N.-Guinea) [1]), *over* rechtspraak en arbitrage zonder directe sanctie (zooals in die streken, waar na een vonnis slechts eigenrichting geoorloofd wordt) [2]), *naar* rechtspraak en arbitrage met directe sanctie, een feitelijk rechtsherstel uitgaande van dezelfde hoofden en hun handlangers, die recht gesproken hadden. Toch zijn de gegevens niet positief genoeg om dit verloop vast te stellen.

Het ontbreken van een „sterken arm" lijkt voor deze volken veel erger dan het is. Vooreerst toch wordt dikwijls aan een door de hoofden gewezen vonnis vrijwillig voldaan. [3]) Vrees voor goden, booze geesten of voorouders, onder wier bescherming zij de adat gelooven, is een belangrijke drijfveer om, wanneer die adat officieel, door 's rechters mond, is vastgesteld, zich niet meer te verzetten. Verder hebben partijen zich dikwijls bij, door uiter-

---

1) Van Hasselt in T. B. G. 1889 bl. 268.

2) Boven bl. 21.

3) Zie Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 220 vlgg.

lijke teekenen (tanda's) versterkte, overeenkomst uitdrukkelijk tot nakomen verbonden en hechten zij daaraan waarde. Ook volgen in de kleine adatgemeenschappen de dorpsgenooten veelal het heele geding en oefenen dan op de in het ongelijk gestelde een pressie uit, die overheidshulp overbodig maakt. Eindelijk werden de Bataks [1]), de bewoners van Zuid-Sumatra [2]) en die van Bali [3]) nog weerhouden van verzet tegen een vonnis van den lageren rechter, die geen of te weinig executiemacht bezat, doordat de in het gelijk gestelde partij in dat geval de zaak kon brengen voor een hoogeren rechter, met meer macht. Was deze wèl in staat zijn uitspraak te doen naleven, dan veroordeelde hij den onwillige bovendien tot een boete voor zijn onrechtmatig verzet, hetgeen ook een preventieve werking niet kon missen. Bij de Minangkabauers staat op dit botweg negeeren van een vonnis, na een delict, het familietuchtmiddel, de „boewang siriëh", „waardoor men den uitgestootene niet meer erkent als een lid van de fatsoenlijke samenleving" [4]). Dit geldt alleen als straf voor daden, tot welker persoonlijke volvoering hij is veroordeeld, doch die hij, zonder hoogerop te gaan, nalaat, daar de zuiver stoffelijke praestaties door de familie worden voldaan, waarvoor ze, als voor een „oetang tangah mèdan", een boete bij een in het publiek uitgesproken vonnis opgelegd, solidair aansprakelijk is. [5])

1) Westenberg bl. 509.
2) Twiss, T. B. G. 44 (1901) bl. 278.
3) Liefrinck, T. B. G. 33 (1889) bl. 98 en 125 v. d. overdruk.
4) Ad. B. I bl. 100 vlg.
5) Ad. B. I bl. 99.

HOOFDSTUK III.

HET GEDING.

De regels, die hier volgen, betreffen het inheemsche geding voor den *rechter.* Er is geen reden om aan te nemen, dat niet gelijksoortige regels gelden voor die eigengekozen rechters bij Dajaks en Toradja's, die hiervoren (bl. 31) werden aangeduid als *arbiters;* doch de gegevens zijn schaarsch. In hoever zulke regels nog worden toegepast bij die voormalige rechtspraak, die alleen door onze bepalingen haar karakter van justitie heeft verloren en nu alleen maar perdamaian mag heeten (boven bl. 5), of in andere gevallen van *bemiddeling,* ook dat blijkt maar zelden. Naast dat alles zou het zeker de moeite waard zijn, na te gaan, of wellicht de hiervolgende regels nog meer of min worden toegepast bij die gouvernementsrechters, die uitsluitend inlanders zijn, t. w. de districtsen regentschapsgerechten op en buiten Java, alsmede bij de priesterraden.

§ 1. *De voorbereiding.*

De eerste daad, in het adatrecht van heel Indonesië als vereischte gesteld voor den aanvang van een rechtsgeding tusschen twee of meer personen, is het *beklag* bij den rechter.

De beschouwing van een delict, als enkel rakende den persoon, die er door werd benadeeld, en niet als krenking van de openbare orde, gewoonlijk uitgedrukt als een gemis aan inzicht van ons verschil tusschen burgerlijk en strafrecht, brengt dit vanzelf mee. Dit neemt niet weg, dat men in elke streek toch wel een paar feiten als delicten aanmerkt, die slechts bestaan in het aanranden van de belangen der gemeenschap en niet tegen een bepaald persoon zijn gericht, gewoonlijk doordat zulke daden den toorn der goden, geesten of voorouders jegens alle dorps- of stamgenooten opwekken. De hoofden beginnen in die uitzonderingsgevallen hun rechterlijk onderzoek uit zich zelf, als vertegenwoordigers der gemeenschap. Dit eigen initiatief was vroeger — voordat wij een soort inlandsche officie invoerden — ook het geval bij de Karo-Bataks, wanneer in een zaak vreemdelingen betrokken waren en de rechters bij stilzitten de wraak van de verwanten dier vreemdelingen vreesden [1]); en in dit verband zijn wederom de vier misdrijven der Gajō's te noemen, waarvan de rödjö volgens de adatspreuk ambtshalve moet kennis nemen, al zijn deze bovendien tegen bepaalde personen gericht (bl. 27).

Afgezien echter van deze schaarsche gevallen, begint een geding met een beklag van of namens den rechtzoeker. Is het een eisch van de eene adatgemeenschap tegen de andere, dan wordt somtijds het beklag nog wel gedaan in den vorm van een gewapenden schijnaanval, ook al is men overtuigd van de bereidwilligheid van de wederpartij om tot beslissing van het geschil mee te

1) WESTENBERG bl. 476.

werken. Zoo in Atjèh [1]), Gajōland [2]), Dairi [3]) en op Boeroe [4]). Staan beide partijen echter onder een gemeenschappelijken bestuurder-rechter, dan wendt klager zich, om zijn beklag te doen, gewoonlijk tot zijn onmiddellijk hoofd (familie- of wijk- of dorpshoofd). Deze begint zelf met een poging in de zaak te bemiddelen, doch lukt het hem niet partijen tot overeenstemming te brengen, dan geleidt hij dikwijls den rechtzoeker naar het met rechtspraak toegeruste hoogere hoofd (hoeta- of nagaribestuur, oelèëbalang enz.) en behartigt daar diens belangen.

Het bewandelen van dezen „hiërarchieken" weg wordt vermeld voor Atjèh [5]), de Karo- [6]) en Pak-Pak-Bataks [7]), Zuid-Celebes [8]), de Kei-eilanden [9]), Timor [10]), Bali [11]) en Djocjakarta [12]).

Is er nog een tweede bestuursschakel tusschen het laagste hoofd en den competenten bestuurder-rechter, dan wordt die soms wèl er bij geroepen (zoo op Timor de toemoekoen wèl), soms echter ook niet (in Atjèh de imeum niet).

Geboden op straffe van onontvankelijkheid is deze hulp

---

1) Snouck, De Atjèhers I bl. 81 vlg.

2) Snouck, Gajōland bl. 122 vlg.

3) Ypes, bl. 567.

4) van der Miesen, M. Z. G. 1902 bl. 446—451.

5) Snouck De Atjèhers I bl. 70.

6) Westenberg bl. 509.

7) Ypes bl. 574.

8) Braam Morris, T. B. G. 36 (1893) bl. 225.

9) Riedel bl. 231.

10) Grijzen, Verh. B. G. 1904 bl. 131; Braam Morris, T. B. G. 34 (1891) bl. 220.

11) Liefrinck, T. B. G. 33 (1889) bl. 125 v. d. overdruk.

12) De Javaansche Wetten enz. Rosemeier en Natadiradja 1886 art. 11 en 15 v. d. Hangger Sepoeloeh, bl. 6 en 8.

van de lagere hoofden echter waarschijnlijk nergens. Bij de Karo-Bataks — de eenige groep voor wie op dit stuk de gegevens eenigszins uitvoerig zijn — komt de rechtzoeker ook wel alleen, of met zijn adatborgen, op de vergadering van de rapat om zijn zaak aan te geven. Formaliteiten zijn bij hen daarbij niet vereischt. Om de aandacht te trekken en tevens als beleefdheid brengt hij veelal een witte kip voor de hoofden mee [1]). Ook bij andere Batakvolken schijnt bij het aanhangig maken van een geding vleesch en geld aan de hoofden te worden gegeven [2]), terwijl de Timoreezen alle hoofden, wier hulp ze inroepen, „eerst de ooren moeten openen" door een betaling in geld [3]). De dorpshoofden in Atjèh krijgen voor hun moeite van den oelèëbalang procenten van de gerechtskosten [4]). Op Bali verschijnt de rechtzoeker met bloemen en andere geschenken voor den rechter, en in de Vorstenlanden bestaat nog altijd het gebruik, dat zij, die een beklag onder de aandacht van den vorst willen brengen, met een witten hoofddoek aan tusschen de twee waringins koeroeng op de aloen-aloen van de kraton gaan zitten [5]); doch dit gebruik is allerminst beperkt tot proces-voering in engeren zin.

Een merkwaardige manier om iemand bij een geschil over een sago-boomgaard voor den rechter te dagen wordt meegedeeld van de vier Ambonsche eilanden, waar eischer eenvoudig naar de sago-doesoen in geschil toegaat en daarvan eenige boomen omkapt [6]).

1) Westenberg blz. 508.
2) Ad. B. VI bl. 85 en 44.
3) Grijzen t. a. p.
4) Snouck, De Atjèhers I bl. 69.
5) Rosemeier t. a. p. bl. 6.
6) v. Hoëvell, I. G. 1881 II bl. 883.

Van *vaste dagen* voor het aanbrengen van een beklag hoort men niet. Wel is het gewoonte bij de Karo-Bataks [1]) en bij de Minangkabauers [2]), de nieuwe zaken voor te brengen op de zittingdagen van de rechters.

Of *vertegenwoordiging* van den rechtzoeker bij het voordragen van zijn beklag geoorloofd is, blijkt alleen voor de Karo-Bataks; in deze streek toch mag men altijd zijn adatborgen voor zich doen klagen (zie ook bl. 58), en, wanneer werkelijk verhindering blijkt, kan b.v. een zoon voor zijn vader opkomen [3]). Vermoedelijk is het ook elders op ruime schaal toegestaan.

Als *bevoegd* om een beklag voor den rechter te brengen wordt in het adatrecht over het algemeen ieder mondige beschouwd. Zoo kan zelfs in de vaderrechtelijke Bataklanden het meisje of de vrouw, zonder medewerking van haar vader of man, bij den rechter komen klagen over een beleediging of een verwonding, ofschoon ze meestal zonder diens hulp een geding niet kan beëindigen. Voor die streken, waarvoor blijkt, dat de vrouw wel zelfstandig in rechte kan staan, gelijk het Minangkabausche gebied [4]), sommige deelen van Zuid-Sumatra [5]), de Minahasa [6]), blijkt nooit iets van bijstand bij het uitbrengen van het beklag, die dan ook waarschijnlijk niet vereischt is.

Een algemeen verbod aan iedereen om gedurende zekeren tijd in rechte te dagen wordt vermeld uit Zuid-

---

1) WESTENBERG bl. 508.
2) WESTENENK, De Minangkabausche Nagari, bl. 97.
3) WESTENBERG bl. 510.
4) Ad. B. VI bl. 259, Ad. B. I bl. 81.
5) Ad. B. VI bl. 410 vlg.
6) CARPENTIER ALTING, Regeling van het privaatrecht in de Minahasa 1901—1903 deel I bl. 63.

Celebes [1]) met betrekking tot geschillen over padi-velden, namelijk van het oogenblik af dat de bibit op de ornamentsvelden is uitgezaaid, totdat de oogst is binnengehaald.

Zooals vanzelf spreekt, mag het beklag altijd *mondeling* worden ingediend. Niet altijd is het de rechter zelf, die het aanhoort, maar soms de met het vooronderzoek belaste ambtenaar (de kantja op Bali), die zich dan met den rechter in verbinding stelt.

Ofschoon de gegevens lang niet volledig zijn, is het toch weinig waarschijnlijk, dat aan den *inhoud* van het beklag de vereischten van een gepreciseerden eisch of van een positieve beschuldiging worden gesteld. WESTENBERG deelt mee, dat bij de Karo-Bataks in wat wij civiele zaken zouden noemen de klager gehouden is een bepaald persoon te noemen, maar dat hij bij delicten kan volstaan met zich over het feit zelf te beklagen en mede te deelen dat de dader hem niet bekend is [2]). Over het algemeen zal van den rechtzoeker wel verwacht worden, dat hij zegt wat hij weet, maar zal hij zelden worden weggestuurd wegens onvoldoende toelichting van zijn beklag.

In het algemeen zal het verzoek om rechtsherstel (koelå njoewoen pengadilan [3]), memoehoen kaadilan [4]), njoewoen adil oekoemmipoen, minta adil, minta keadilan, nedå piroekoen, enz.) wel gevolgd worden door een uiteenzetting van het gewenschte; bij bemiddelingszaken voor een prapat [5]) of voor besturende ambtenaren [6]) ontmoet men dat

1) KOOREMAN, I. G. 1883 II bl. 166.
2) B. K. I. 69 (1914) bl. 510 vlg.
3) Ad. B. VIII 264 noot 2.
4) Ind. T. v. h. R. 104 bl. 134.
5) Ad. B. VIII 261.
6) Ad. B. VIII 264.

evenzeer als voor den rechter [1]). Maar noodzakelijk schijnt het niet, en den rechter belemmeren in zijn vrijheid van beslissen doet het ook niet.

Of het zichtbare bewijs (tanda), dat in Atjèh, de Pak-Pak-landen [2]) en elders bij sommige delicten gevorderd wordt voor de veroordeeling, ook al noodig is om het beklag in behandeling te doen nemen, bleek niet duidelijk.

Een *termijn,* die, na het plegen van een delict verloopen, het beklag ongeldig maken zou (een verjaring dus van het recht tot strafvervolging), zooals de Nawålå Pradåtå in de Vorstenlanden zeker beklag binnen veertig dagen wil zien ingesteld [3]), wordt nergens vermeld als door het adatrecht voorgeschreven.

Heeft de rechter op vorenstaande wijze kennis gekregen van een verzoek om rechtsherstel, dan wordt, zoo noodig na vooronderzoek, de dag bepaald, waarop de berechting zal plaats hebben, op welken dag dus de wederpartij zal moeten verschijnen. Bij de meest primitieve volken van onze Oost echter, als de Dajaks en de Toradja's, gaan in de meeste gevallen partijen gezamenlijk naar den rechter, om diens uitspraak aan te hooren. Deze vraagt ze dan misschien wel eens op een anderen dag terug te komen, maar kan ook, na hen korter of langer te hebben laten wachten, terstond met zijn onderzoek beginnen.

Bij het bepalen van dien *zittingdag* is het onder de bewoners van Middel-Sumatra [4]) algemeen gebruikelijk

---

1) Ind. T. v. h. R. 104 bl. 134.
2) Ypes bl. 575.
3) Winter, T. N. I. 1844 I bl. 124.
4) Kooreman, T. N. I. 1902.

rekening te houden met de marktdagen der streek, waarmee ze, evenals de Karo-Bataks [1]), hun rechtsdagen plegen te doen samenvallen. De rechtbanken in de Vorstenlanden op Java hebben vanouds vaste rechtsdagen, nl. Maandag voor de pradâtâ, Zondag en Woensdag voor de balē mangoe, Maandag en Dinsdag voor de soerambi [2]).

Is de dag bepaald, waarop een aangebracht geschil zal worden behandeld, dan wordt de wederpartij hiervan in kennis gesteld. Bij de Minangkabauers gebeurt dit door den op bl. 42 genoemden doebalang [3]). In de Vorstenlanden geschiedt de mededeeling weer langs hiërarchieken weg aan den bekel, onder wien gedaagde ressorteert [4]). Op Bali zorgt de kantja van eischer, dat gedaagde een oproepingsbriefje krijgt [5]) en — volgens VAN DISSEL [6]) — dat het heele verslag van het vooronderzoek van den kant van eischer aan gedaagde wordt toegestuurd; op deze eene uitzondering na wordt nergens gewag gemaakt van een verplichting om aan den gedaagde meer mee te deelen dan den datum van den rechtsdag. Elders schijnt de oproep van den gedaagde overgelaten aan den eischer. Bij de Karo-Bataks krijgt eischer voor gedaagde een briefje mee, waarop de dag, op welken hij moet opkomen, staat vermeld, welk briefje eischer gewoonlijk in het bijzijn van getuigen aan zijn tegenpartij overhandigt. Dit is een, door ons bespoedigde, ontwikkeling van de

---

1) WESTENBERG bl. 508.
2) Encyclopaedie van Ned.-Indië IV bl. 650.
3) KOOREMAN bl. 1081.
4) WINTER bl. 370.
5) VAN ECK in T. N. I. 1879 bl. 375.
6) Balineesche brieven, aanhangsel bl. 10.

gewoonte om, viâ zijn hoofden, gedaagde op de hoogte te stellen van den zittingdag door middel van een touwtje, waarin evenveel knoopen als er nog nachten vóór de terechtzitting moesten verloopen [1]).

Aan het vaststellen van den dag gaat in sommige streken vooraf een *vooronderzoek,* hetzij door de hoofden zelf — Karo-Bataks [2]), Kei-eilanden [3]) —, hetzij door lagere hoofden — Zuid-Celebes [4]) —, hetzij door gerechtshelpers — Minangkabau [5]), Boven-Djambi [6]), Bali [7]) —.

Een scheidingslijn tusschen delictszaken eenerzijds en grond- of schuld- of familie- en erfrechtzaken anderzijds wordt door het adatrecht wat dit vooronderzoek betreft, voor zoover bekend, nergens getrokken. In Djocjakarta kan, volgens mondelinge mededeeling, nog heden in de agrarische en administratieve zaken, die door de balē mangoe berecht worden, een vooronderzoek worden gelast, waarvan de naam, indien het wordt opgedragen aan een mantri politie, klinkt alsof men te doen had met vooronderzoek in een strafzaak.

Voor Zuid-Celebes wordt een vooronderzoek alleen vermeld bij geschillen over grond en water. Bij de Karo-Bataks is een voorloopig onderzoek wel bekend, maar wordt het slechts zelden toegepast; wel wordt de klager bij het uitbrengen van zijn beklag vaak al eenigs-

1) Westenberg bl. 513.
2) Westenberg bl. 516.
3) Riedel bl. 231.
4) Bakkers, T. B. G. 1862 bl. 264.
5) Stibbe, T. N. I. 1869 I bl. 34.
6) van Ophuysen, bl. 159.
7) Fraser, I. G. 1910 bl. 870.

zins uitvoerig gehoord, om hem te kunnen zeggen welke getuigen hij nog vooral moet meebrengen.

De streken, waar — zoover bekend — het vooronderzoek een zeer belangrijke plaats inneemt, zijn Minangkabau met Boven-Djambi en Bali met Lombok, het laatste gewest voor zoover betreft de rechtspraak door de raden van kerta's. Bij de Balische dorpsrechtspraak worden de zaken onmiddellijk besproken in de vergadering.

Is bij de Minangkabauers een zaak aan de rechters meegedeeld, dan kiezen dezen twee manti's (bl. 41) om de zaak te onderzoeken: één van den kant van klager, één van den kant der wederpartij. Deze manti's hooren dan partijen of hun woordvoerders (kapalå kotå) en stellen zich verder op de hoogte van de zaak, waarna ze hun bevindingen waarschijnlijk meedeelen aan de rechters.

Op Bali wordt, wanneer er, zooals in het noorden van het eiland, twee kantja's (bl. 42) zijn, er ook één aan elke partij toegewezen, om een volledig verslag op te maken van diens standpunt. In Zuid-Bali, waar maar één kantja is, onderzoekt deze de heele zaak. Hieruit wordt wel afgeleid dat, waar twee kantja's zijn, dezen zich ook op een onpartijdig standpunt stellen [1]), hetgeen echter met de werkelijkheid in strijd schijnt te wezen [2]). Het schriftelijk rapport, door de kantja's opgemaakt, droeg vroeger het heele proces [3]). Had één der partijen dit stuk vergeten ter terechtzitting mee te brengen, dan was zijn zaak

1) Kielstra. T. B. B. 1912 bl. 212.

2) Fraser bl. 870 en volgens mondelinge mededeeling.

3) Van Dissel, Balineesche brieven, aanhangsel bl. 10. Fraser bl. 371.

daardoor alleen reeds verloren. De rechters gingen geheel af op den inhoud van het verslag en vroegen ter terechtzitting maar zelden nadere inlichtingen; bleek het niet dadelijk, wie van partijen het recht aan zijn zijde had, dan werden de soerat's kanda bestudeerd en vergeleken en won de partij, in wier verslag de minste taal- en stelfouten te vinden waren. Door de leiding van onze ambtenaren is bij de raden van kerta's dit Hindoesch formalisme — waaraan het inheemsche recht onschuldig is — voor een groot deel, zoo niet geheel, verdwenen.

Of den leiders van een vooronderzoek wel eens bijzondere bevoegdheden worden toegekend om hun taak te vergemakkelijken, blijkt niet, en het is misschien onnoodig door de veelal vanzelfsprekende medewerking der bevolking. Alleen is het dikwijls mogelijk gedaagde *preventief* in een blok te sluiten. Zoo b.v. bij de Karo-Bataks, wanneer men niet zeker is verhaal op een schuldenaar te kunnen krijgen, in het bijzonder wanneer de gedaagde geen adatborgen heeft [1]). Bij de Pak-Pak-Bataks wanneer hij zich niet — door het geven van een tanda — wil verbinden de uitspraak na te leven. In Boven-Palembang [3]) en op Bali [4]) moest in elke districtshoofdplaats een blok aanwezig zijn om er dieven en wanbetalers in te sluiten, tot hun zaak behandeld was, en ook op Ternate komt het preventief gevangen houden voor [5]), doch niet in een blok.

1) Westenberg bl. 517.
2) Ypes bl. 575.
3) Gersen, T. B. G. 1873 bl. 121.
4) van Eck, T. N. I. 1879 bl. 374.
5) Ad. B. VII bl. 190.

Bij het treffen van deze voorbereidende maatregelen trachten de autoriteiten, die met partijen in aanraking komen, steeds dezen tot een minnelijke schikking te bewegen; iets dat geheel in den geest van de adatrechtspraak ligt, waarbij blijkbaar altijd geprobeerd wordt om zooveel mogelijk beide partijen te bevredigen.

§ 2. *De terechtzitting.*

De terechtzitting wordt gehouden, hetzij in of bij de woning van het hoofd of van den vorst, die als alleensprekend rechter of althans als voornaamste te midden van zijn rijksgrooten of lagere volkshoofden de rechtspraak oefent, hetzij op bepaalde gerechtsplaatsen. Zoo schijnt ten minste de regel.

Een uitzondering wordt vermeld uit Atjèh waar, doch alleen in het geval dat een op heeterdaad betrapte dief verslagen was, de oelèëbalang (soms vervangen door drie imeums) moest gaan naar de plaats waar de gedoode dief lag, om daar zoo noodig vonnis te vellen.

De rödjö (geslachtshoofd) bij de Gajō's begeeft zich tot het berechten van ernstige zaken naar een plaats buiten het dorp, „balē" genaamd [1]), onder een schaduwrijken boom. Balei is ook de naam van de vergaderplaats der Bataksche en der Minangkabausche hoofden, die daar, zooals reeds gezegd werd (bl. 52), op marktdagen samenkomen ter berechting van hun dorps- of landschapszaken, waarom deze balei's dan ook meestal op of bij de markt liggen.

Soms wordt ook (in de Karo-doesoen) het dorpshuis voor rechtspraak gebruikt. De, nu als „rechtspraak" on-

---

1) Gajōland bl. 161 noot 1; Ad. B. VI, bl. 29.

wettig geworden, desarechtspraak op Bali heeft plaats in den dorpstempel, waarin de desavereeniging vergadert [1]).

De Toradja's trekken soms, bij een geschil met een lid van een anderen stam, in het dorp van gedaagde of op een onzijdige plaats met hun hoofden een huis binnen. Gedaagde trekt in een ander huis en ze bespreken dan de zaak door middel van afgezanten; volstrekt verboden en zelfs voldoende om zijn zaak te verliezen is in zoo'n geval het intrek nemen in een huis waar gerouwd wordt [2]). Bij wijze van uitzondering had men ook in Atjèh één balè of rechtsplaats, nl. te Bloeë in de Pasè-streek; de hier geoefende rechtspraak stond boven die der oelèëbalangs [3]).

Een eerste vereischte voor den voortgang van het geding is de *verschijning* van partijen. Of ergens in den archipel het adatrecht een behandeling van zaken bij verstek kent, blijkt niet uit de mededeelingen; wel dat het in vele adatrechtskringen zeker nooit voorkomt [4]). Ook over vertegenwoordiging van eischer of gedaagde ter zitting zijn weinig gegevens. De getrouwde vrouw *kan,* voor zoover gebleken is, meestal zelf in rechte staan (bl. 49); in die streken echter, als bij de vaderrechtelijke Karo-Bataks, waar haar heele positie afhankelijk is van haar manlijke verwanten of van haar man, kan ze wel zelf b.v. echtscheiding vragen, maar heeft ze bij het verdere verloop van het geding de hulp noodig van haar vroegere verwanten, die moeten meewerken om den koop, waardoor ze een bezitting

1) Liefrinck bl. 86 v. d. overdruk.
2) Adriani en Kruyt, De Toradja I, bl. 172.
3) B. K. I. 1903 bl. 373.
4) Zie echter bl. 58 voor delictszaken.

van haar man is geworden, ongedaan te maken, of wel, in een ander geval, de hulp van haar man, zonder wiens toestemming ze geen eed mag afleggen [1]). Geoorloofd is een vertegenwoordiging van de(n) eene(n) echtgenoot door de(n) andere(n) in de Minahasa [2]). Het opkomen van de Karo- en Timoer-Bataksche adatborgen voor hun „kalimboeboe" (zie bl. 28) kan nauwelijks vertegenwoordiging heeten, door den nauwen samenhang van beider belangen (zie ook bl. 49).

Voordat beide partijen verschenen zijn, is dus van het voeren van een geding meestal geen sprake. Of dit zoowel opgaat voor delictszaken als voor de andere gevallen bleek niet overal duidelijk. Daar waar, bij onbekendheid of onvindbaarheid van den dader van een bepaald delict, de inlandsche gemeenschap zelf, binnen wier beschikkingskring het delict geschied is, aansprakelijk wordt [3]) en dus in rechte opgeroepen kan worden, daar zou deze regel geen zwarigheid behoeven te geven; maar nergens blijkt, hoe het gaat, indien de dader niet verschijnt en zulk een subsidiair aansprakelijke niet bestaat.

De rechtsgevolgen van het niet verschijnen van partijen zijn in de verschillende streken ongelijk.

Voor den raad van kerta's op Bali, in zijn ouderwetsche gedaante, verloor de wegblijvende gedaagde zonder meer het proces. Bleef eischer van de zitting weg, dan werd, volgens den merkwaardigen regel van het Balische proces der Hindoepriesters, de zaak omgedraaid en hij zelf ver-

1) Mondelinge mededeeling.

2) Carpentier Alting I, 3, bl. 96—97; 24 Ontwerpen bl. 85 art. 27, vlg.

3) Pandecten v. h. Adatrecht I, 1914, plaatsen 1707—1774.

oordeeld tot wat van gedaagde gevraagd werd (walik danda).

In Djocjakarta is voor het verschijnen van gedaagde voor de pradåtå diens bekel, die voor den oproep te zorgen had (bl. 52), geheel aansprakelijk en deze wordt dan ook beboet, wanneer gedaagde wegblijft, terwijl de behandeling van de zaak wordt uitgesteld; verschijnt eischer niet, dan wordt hem aangezegd, dat zijn vordering vervalt als hij binnen een opgegeven termijn niet komt. Voor de verdere streken geldt in het algemeen, dat het wegblijven van eischer de zaak uitstelt, terwijl een gevolg van weerspannigheid van gedaagde is òf dwang van overheidswege, òf het overgaan van den gekrenkte tot, in dat geval geoorloofde, eigenrichting, waarbij de publieke opinie, het partijkiezen van alle hoofden en dorpsgenooten, dikwijls van gewicht is.

Overheidsdwang komt vooreerst voor, waar wanbetalers of verdachten preventief in het blok kunnen worden gesloten (zie bl. 55). Bij de Bataks wordt gedaagde dan in de meeste gevallen eerst beboet, daarna tot verschijnen gedwongen [1]). Ook de mantri's der Kajan-Dajaks gebruiken wel eens geweld bij het voeren van gedaagde ter vergaderplaats [2]).

Het belangrijkste voorbeeld van het herleven der *eigenrichtingsbevoegdheid* van klager, indien gedaagde niet verschijnt, wordt vermeld uit den Minangkabauschen rechtskring. Het tarik oeçoel, tarik met medeweten en medewerking (?) van de overheid, is den rechtzoeker in dat geval geoorloofd [3]).

1) WESTENBERG bl. 515.
2) NIEUWENHUIS bl. 61.
3) Zie de op bl. 22 geciteerde schrijvers.

Wanneer partijen nu ter terechtzitting zijn verschenen, die, behalve bij de vorstenrechtbanken op Java binnen de kratons, voor zoover bekend steeds in het openbaar gehouden wordt, is het eerste, wat de rechter doet, een nieuwe poging tot minnelijke schikking. Het schijnt, dat deze in het adatrecht tot veel talrijker resultaten leidt dan de poging, welke artikel 134 Inlandsch Reglement (en de overeenkomstige artikelen voor de buitenbezittingen) ook aan den landraadpresident voorschrijft.

Voordat eischer het woord krijgt, moet soms nog aan drie voorwaarden worden voldaan:

a. Vooreerst moeten — althans op het eiland Sumatra — beide partijen een „tanda" geven.

b. Ten tweede zijn ze soms gehouden de heele of halve waarde in geschil te storten.

c. Ten derde wordt veelal vooraf het betalen van de proceskosten (wang mědja enz.) geëischt.

Over de proceskosten, die ook dikwijls pas naderhand geïnd worden, zie § 5 hieronder.

(*a*) Op de bewoners van den Maleischen rechtskring na — over wie te dezen geen gegevens — kennen alle volken van Sumatra de gewoonte om procesgeschenken of -panden (hac gantjéng [1]), sipöt [2]), tanda [3]), tanda soeka [4]), enz.) bij het begin van een geding aan den rechter te overhandigen. Ze zijn een „bindmiddel", het zichtbaar maken van de belofte het vonnis te zullen naleven; waartoe ze tevens

---

1) Snouck, De Atjèhers bl. 122.
2) Snouck, Gajōland bl. 115.
3) Ypes, T. B. G. 1907 bl. 575, Kooreman, T. N. I. 1902 bl. 1075.
4) v. Ophuysen, B. K. I. 46 (1896). bl. 159

een prikkel zijn, ingeval — wat regel schijnt — na de voldoening aan het vonnis de tanda, die dan dus als „pand" werkt, aan de partij wordt teruggegeven. Gelijk buiten proces een bindmiddel (het verlovingsgeschenk of -pand, dan wel de pandjer) behalve de partij, die geeft, ook — en wel vooral — de partij bindt, die ontvangt, zoo is het wel waarschijnlijk, dat de rechter, door een procesgeschenk of procespand aan te nemen, zichzelf verbindt de rechtszaak nu ook inderdaad ten einde toe te behandelen, zoodat er rechtsweigering ware, indien hij daarin te kort schoot.

Van de Karo-Bataks wordt vermeld, dat de rechter weigeren kan een al te lang geleden schuldzaak (ranān kotor) in behandeling te nemen [1]; in verband met het ontbreken van verjaring is deze processueele bevoegdheid van den rechter uiterst practisch, al zou het nuttig zijn haar terug te brengen binnen bepaalde perken [2]. Of zij ook elders bestaat, blijkt niet uitdrukkelijk. Van de Karo-Bataks wordt eveneens vermeld, dat de rechters geen zaken in behandeling nemen, ontstaan uit transacties, waar de hoofden of andere tusschenpersonen buiten gelaten zijn [3].

De procesgaven bestaan òf in geld (soms „eetbaar goud") òf in een voorwerp (soms „oneetbaar goud") [4], en haar waarde is gewoonlijk recht evenredig met den ernst van het delict of de waarde in geschil.

Veel plaatselijk verschil schijnt echter te bestaan wat de gevallen betreft, waarin deze panden geëischt worden.

---

1) Batakspiegel bl. 212; Westenberg, bl. 543.
2) Vierentwintig Ontwerpen bl. 60; Ad. B. VII bl. 71.
3) Ad. B. VI bl. 129 noot 2.
4) Westenenk, bl. 98.

Voor Nias [1]) wordt in het algemeen meegedeeld dat elk proces begint met de overhandiging van tanda's, evenals voor de Gajō's, de Pak-Pak-Bataks en de Minangkabauers, bij wie ze bestaan in een kris, zwaard of geweer. Bij de Karo-Bataks worden ze alleen gevergd van iemand, b.v. een rondreizend hoofd, op wien men moeilijk verhaal kan krijgen [2]). De hac gantjéng in Atjèh moet, naar het schijnt, alleen worden betaald in schuldzaken [3]) (niet in grond- noch in delictsgedingen), en is gelijk aan de waarde der schuldvordering. In Djambi begint elke „civiele" zaak met het geven van een tanda [4]); elders in Zuid-Sumatra alleen de gedingen over grond en water, waarbij het dan „tanda serah" heet [5]), hetgeen soms ook vertaald wordt met: proceskosten, niet in procenten bestaande [6]). Bij delicten komen ze in Djambi alleen voor in hooger beroep [7]).

(b) In de tweede plaats wordt in een tweetal streken geëischt, dat vóór de terechtzitting beide partijen aan den rechter een som ter hand stellen, opdat het vonnis onmiddellijk kunne worden tenuitvoergelegd. Bij welke zaken dit (bij de Dajaks aan de Barito-rivier [8]) en in Boven-Djambi [9]) voorkomt, blijkt niet. Of in de Vorstenlanden op Java de „gantoengan", bestaande in de heele waarde in geding voor gedaagde en de halve waarde in geding

---

1) Rappard, B.K.I. 62 (1909) bl. 594.
2) Westenberg, bl. 520.
3) Snouck, De Atjèhers, I bl. 122.
4) Helfrich, T.A.G. 1905 bl. 345.
5) Van Vollenhoven, Miskenningen bl. 53 vlg.
6) Ad. B V bl. 223; VI bl. 331.
7) Helfrich, t.a.p.
8) Kohler, Zeitschrift fur vergl. Rechtswiss. 22 bl. 311.
9) Helfrich, t.a.p. Geen der andere schrijvers over dezen kring echter.

voor eischer, hiermee is gelijk te stellen, dan wel met de zoo juist genoemde tanda's, blijkt evenmin [1]).

Wanneer nu ook nog *(c)*, waar dat vooraf gewoonte is, de gerechtskosten, of een voorschot daarop, betaald zijn — indien dit althans niet een andere naam is voor de onder 1°. besproken procesgaven —, komt de beurt aan klager om zijn beklag uit te brengen of te herhalen en toe te lichten. De schroom, die in sommige streken bestaat voor het noemen van eigen naam of voor het noemen van den naam van ouders of schoonouders, wordt in het adat proces natuurlijk begrepen en geëerbiedigd [2]).

Van *rechtsbijstand* is maar zelden sprake bij het adatproces. Behalve dat op Bali voor den raad van kerta's de kantja zelf de door hem opgemaakte soerat kanda voorleest, en eischer meestal geheel zwijgt, wordt van de Minangkabauers vermeld, dat ze vanouds „kapalå kotå" kennen. Met dezen raadselachtigen naam worden advocaten aangeduid, aan wie partijen de verdediging van hun zaak kunnen opdragen, ofschoon ze zelf steeds bevoegd blijven om mee te praten [3]). De Karo-Bataks [4]) en de Dajaks roepen soms de hulp in van een goed adatkenner of van een slim familielid, wat wellicht in andere streken ook

1) v. Eck, I.G. 1880 bl. 1008; Mounier, T.N.I. 1844 I bl. 310; Rosemeier, t.a.p. bl. 26; Roorda, Javaansch Woordenboek II bl. 541.

2) Wilken, I bl. 56, 172, Willinck, bl. 186, Adriani en Kruyt, II bl. 28.

3) Kooreman, T.N.I. bl. 1081; Carpentier Alting, Ind. Genootschap 1908—1909 bl. 82.

4) Westenberg, bl. 528.

geoorloofd is. Terwijl bij de Bataks die hulp meestal voor niets verleend wordt, is het bij de meer beschaafden onder de Dajaks regel, indien het proces gewonnen wordt, $^1/_7$ van de waarde, waar het om ging, aan den helper af te staan [1]).

Gedaagde kan bij zijn *antwoord,* dat haast altijd onmiddellijk op de beweringen van eischer volgt, natuurlijk van gelijken bijstand gebruik maken, en op Bali is het alweer de kantja, die zijn verdediging voorleest.

Is dit antwoord een *volledige bekentenis,* dan is het proces daarmee afgeloopen, en zoo de rechter al de moeite neemt een vonnis uit te spreken, wordt de eisch dan in zijn geheel toegewezen, hetgeen echter, door de altijd voorafgaande poging tot minnelijke schikking (bl. 60), wel uiterst zelden zal voorkomen [2]).

Aan een bekentenis wordt door den rechter dus niet getwijfeld ; ons strafprocesrecht is dienaangaande voor een inlander te eenenmale onverstaanbaar.

Verder kan gedaagde natuurlijk òf eischers beweringen ontkennen, òf „bevrijdende daadzaken" aanvoeren, hetgeen vanzelf bepalen zal, wat nog nader zal moeten worden bewezen, en waarvan b.v. bij de Karo-Bataks afhangt, aan welke der partijen zoo noodig de zuiveringseed wordt opgedragen [3]).

Het twistgesprek tusschen eischer, gedaagde, verdere betrokkenen en getuigen draagt dikwijls het kenmerk van een zeer geanimeerde, vrije discussie, wat aan het ontdekken van de waarheid ten goede komt.

---

1) PERELAER. Ethn. beschrijving bl. 145; Schadee B.K.I. 63 bl. 446.

2) WILLINCK, bl. 919; FRASER, I.G. 1910 bl. 892; VAN ECK, T.N.I. 1879 bl. 377.

3) WESTENBERG, bl. 554.

De houding van den inheemschen rechter in den ganschen archipel is gedurende het geheele proces zoo actief, als deze zelf maar wil. De afwezigheid in het adatrecht van een gebod tot lijdelijkheid wordt door haast elken schrijver vermeld en vormt een zuil van het inheemsche procesrecht.

Steeds kan de rechter — en een ruim gebruik wordt van deze bevoegdheid gemaakt — nadere inlichtingen van partijen vragen over duistere punten in beklag of antwoord, en hun verder alle vragen stellen, die hij voor de zaak van belang acht, om zoo de punten op te zoeken die een nader bewijs van partijen behoeven,— het „soedi dan siasat" der Minangkabauers. Nooit zijn dit natuurlijk kwesties die den rechter uit eigen wetenschap reeds bekend zijn, hetzij als algemeen bekend feit of ervaringsregel, hetzij doordat de rechtshandeling, die betwist wordt, juist om haar van bewijs te voorzien, is aangegaan met kennisgeving aan, of in tegenwoordigheid van, het rechtsprekend hoofd zelf (Gajōland [1]), Celebes [2]), Ternate [3])). Doch ook een verbod om gebruik te maken van zaken, die hem op de een of andere manier ter oore gekomen zijn, wordt niet vermeld, en bij de Bataks [4]) en Minangkabauers [5]) b.v. plegen de rechters gebruik te maken van inlichtingen, hun op of vóór de zitting verstrekt uit het publiek.

Bij de karapatans ter oostkust van Sumatra (volgens mondelinge mededeeling) en bij de volksrechtspraak der

1) Ad. B. VI bl. 327.
2) Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 332, 375.
3) Aldaar bl. 387.
4) Westenberg, bl. 527.
5) Kooreman, bl. 1083.

Karo-Bataks [1]) en wellicht elders, komt het voor, dat staande de zitting eenige gedelegeerden worden aangewezen om een bepaald punt, b.v. de ligging van een stuk land, nader te onderzoeken, en met de ondervindingen van deze delegatie wordt natuurlijk ook volledig rekening gehouden.

Bij zijn zelfstandig onderzoek is de inheemsche rechter ook niet beperkt tot wat alleen eischer en gedaagde aangaat [2]). Daar het er bij de adatrechtspleging steeds om gaat, de zaak zoo goed mogelijk uit te maken en zooveel mogelijk al het gebeurde onrecht te herstellen, onverschillig of het nu juist gedaagde is, die daartoe behoort te worden veroordeeld, dan wel een getuige of andere willekeurige derde, en onverschillig of aan eischer eenig goed moet worden toegewezen dan wel aan een ander, is de aandacht van den rechter van het begin af gericht op alles, wat met de zaak in eenig verband staat.

§ 3. *De bewijslevering.*

Voor zoover partijen zelf voor het waarmaken van hun beweringen te zorgen hebben, rijzen ook hier de drie vragen: op welke partij rust de bewijslast? welke bewijsmiddelen zijn daarvoor vereischt of gebruikelijk? en hoe gaat de bewijslevering toe?

Een volledig antwoord op de eerste vraag is uit de gegevens niet te putten. Over het algemeen verwacht men,

---

1) Westenberg, bl. 537.

2) Kielstra, T.B.B. 1912 bl. 216. Carpentier Alting, I,3, bl. 93. v. Gennep, Ind. Gen. Dec. 1910 bl. 94.

dat hij, die een feit stelt, dat ontkend wordt, dit ook bewijzen zal; maar de rechter schijnt aan een streng formeelen regel in dit opzicht niet gebonden [1]). Een toestand dus, die veel overeenkomt met wat te onzent van bevoegde zijde werd bepleit [2]) naar aanleiding van het ontwerp tot herziening van het bewijsrecht, waarin de oude verdeeling van den bewijslast behouden was. Kan het proces niet worden beëindigd zonder gerechtelijken eed, dan is het gewoonlijk gedaagde, die dezen moet afleggen, in den vorm van een zuiveringseed. Doch bij de Karo-Bataks kan de zuiveringseed ook aan eischer worden opgelegd, aangezien daar (ook elders?) die eed moet worden gezworen door hem, die in een proces een, niet voldoende bewezen, bewering van de tegenpartij ontkent [3]).

Een regeling, die bij delicten anders zou zijn dan bij schuld-, grond-, familie- of erfrechtzaken ten aanzien van den bewijslast, wordt uit geen streek vermeld.

Werd een godsoordeel te baat genomen als bewijsmiddel, dan hing het van den vorm daarvan af, of alleen gedaagde, dan wel beide partijen het moesten ondergaan.

Welke zijn nu de bewijsmiddelen, en zijn er verplichte onder?

Van de bekentenis is reeds gezegd (bl. 64), dat ze in het adatproces blijkbaar niet als bewijsmiddel wordt beschouwd, maar als elk proces overbodig makend en dan ook dadelijk beëindigend. Andere beweringen en de eed

---

1) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht bl. 172.

2) Mr. J. P. MOLTZER, Van bewijs in het algemeen en van schriftelijk bewijs (1904) bl. 26 vlg. 36.

3) WESTENBERG, bl. 554; Batakspiegel bl. 212,

van partijen zelf komen nu eerst ter sprake, en daarna het bewijs door getuigen, aanwijzingen, schrift en godsoordeel.

A. Bewering en eed van partijen zelf.

Is het aan een der partijen gelukt, naar genoegen van het recht en van den rechter, zijn gestelde feiten te bewijzen, dan moet deze bij de Karo-Bataks [1]) en misschien bij de Minangkabauers [2]) zijn bewering altijd nog onder eede bevestigen. Ofschoon hij in dat geval evenzeer het proces zou verliezen, indien hij den eed weigerde af te leggen, als indien deze ware opgelegd ter aanvulling van de te kort schietende andere bewijsmiddelen, toch schijnt een verschil te worden gevoeld. Of dit zich ook uit in de wijze van eedsaflegging, blijkt niet.

In het adatrecht is het zoowel in delicts- als in andere zaken iets zeer ongewoons, een eisch te ontzeggen op grond van gebrek aan bewijs.

Behalve immers het, speciaal bij delicten in vroeger tijd waarschijnlijk al weinig toegepaste, middel om bij verdenking den verdachte door pijniging een bekentenis te ontlokken (Atjèh [3]), Nias [4]), Borneo, Zuid-Celebes), wordt haast altijd de hulp der goden ingeroepen, wanneer men langs aardschen weg niet tot zekerheid kan komen.

De twee middelen, die daartoe in den archipel worden aangewend, zijn het *godsoordeel* en de *zuiveringseed,* doch het godsoordeel is hoe langer hoe meer — door onzen invloed bijna geheel — verdrongen door den eed, die

---

1) WESTENBERG, bl. 538.
2) VAN HASSELT, bl. 230.
3) SNOUCK, De Atjèhers I bl. 114.
4) WILKEN, II bl. 484 noot 123*a*.

daarvan trouwens „nach der hierin übereinstimmenden Ansicht aller Rechtshistoriker und Ethnologen, der directe Ausläufer... ist, ja unter Umstanden selbst noch ein wirkliches echtes Ordal darstellt" [1]).

Een scherpe grenslijn tusschen godsoordeel en eed is dan ook niet wel aan te wijzen.

Aan den eenen kant staat als het type van een godsoordeel een handeling, gewoonlijk met water of vuur, waardoor aan de godheid gelegenheid wordt gegeven onmiddellijk de schuld of onschuld der partij aan te toonen; aan den anderen kant als het type van een zuiveringseed een verklaring, door de partij van haar onschuld afgelegd, onder aanroeping van hoogere macht; terwijl daartusschenin die gevallen staan, waarbij niet aan die verklaring op zich zelf de waarde wordt gehecht, maar aan het al of niet plaatsvinden van de rampen, die de zwerende zich in geval van onwaarheid zijner verklaring, heeft toegewenscht, en wel soms onmiddellijk, soms binnen een zekeren tijd [2]).

Op enkele volken na (de Dajaks [3]), de Manggeraiers op West-Flores [4]) en de bewoners van Middel-Timor [5])) kennen alle bewoners van den archipel den gerechtelijken eed, voor zoover althans de gegevens, die voor het Maleische gebied, Zuid-Celebes en Banka op dit punt ontbreken, toelaten zulks te beoordeelen.

---

1) Lasch, Der Eid 1908 bl. 21 vlg.

2) Lasch, t.a.p. bl. 3; Leendertz, T.A.G. 1888 bl. 315; Wilken, II bl. 104 vg.

3) Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 316; Kühr, B.K.I. 1896 bl. 226.

4) Stapel, in T.B.G. 56 (1914) bl. 180.

5) Grijzen, bl. 132; ook I.G. 1907 (Febr.), een rapport van 1863.

Voor zoover bekend, komt verder de gerechtelijke eed, die geen zuiveringseed is, alleen voor bij de Hindoesche rechtspleging voor de raden van kerta's op Bali. Wanneer aanvulling van bewijs noodig is, is de rechter daar geheel vrij in zijn keus, aan welke partij hij den eed zal opdragen, wat vroeger meestal afhing van de vraag wie de meeste getuigen meegebracht had, en tegelijkertijd dus of de eed een bevestigings- dan wel een zuiveringseed zou zijn [1]).

Een afwijking van de gewone [2]) beteekenis, die aan het woord zuiveringseed moet worden gehecht, werd boven (bl. 67) al vermeld voor de Karo-Bataks.

Zoover kan worden nagegaan, ligt de beslissing, of een eed zal worden opgelegd, nooit aan partijen, maar altijd aan den rechter, die over de genoegzaamheid van het bewijs oordeelt en uitmaakt, of de eed moet worden gezworen.

Een andere vraag is, of de rechter ook den eed zal mogen opleggen, als geen zweem van bewijs voorhanden is.

Bij andere dan delictszaken schijnt dit het geval te zijn bij de Minangkabauers [3]) en in de Vorstenlanden op Java [4]); voor de overige streken ontbreekt zekerheid.

Bij delicten is het in Minangkabau anders. Daar zijn zelfs de teekenen, die leiden kunnen tot verdenking (tanda's djahé en tjemo), nog niet voldoende om het opleggen van een eed mogelijk te maken, doch moeten zij versterkt worden door één der zes tanda's beti, d. z. sterkere aan-

---

1) Fraser, bl. 871, 893.
2) Wilken, II bl. 503.
3) Van Hasselt, bl. 230.
4) Ad. B. IV bl. 564.

wijzingen, maar die op zich zelf nog onvolledig bewijs vormen [1]). Ook voor de Bataks heet het dat vermoedens aanleiding kunnen geven tot het vorderen van den eed [2]), en bij de Gajō's moet er ten minste zware verdenking bestaan, al is een zichtbaar teeken in dit geval niet noodig, voordat de zuiveringseed wordt opgelegd [3]).

Terwijl het in de meeste streken voldoende schijnt te zijn, dat de betrokkene alleen den eed aflegt, is het instituut der *eedhelpers* in de Oost toch niet onbekend, en komt het met name voor bij de Karo-Bataks en op Bali. (Met eedhelpers worden hier die personen bedoeld, die zweren (of er voor instaan), dat de eed van hun principaal waarheid is.)

Bij het eerste volk [4]) zijn het gewoonlijk, doch niet noodzakelijk, de beide adatborgen, die bij eenigszins belangrijke zaken de betrouwbaarheid van hun principaal vergrooten, daar ze zich ook blootstellen aan de schadelijke gevolgen van een mogelijken meineed. Van de zaak zelf behoeven ze niets af te weten en met „getuigen" hebben ze dus niets gemeen, evenmin als met de hieronder te noemen medezweerders bij de Minangkabauers, die feitelijk partij zijn. Met deze Karosche „kandoeng" komen de Balineesche eedhelpers „petabehs" geheel overeen [5]). Hun aantal is hier evenredig aan de belangrijkheid der zaak tot een maximum van negen, voor het bijeen-

---

1) WILKEN, II bl. 492; VAN HASSELT, bl. 234 vlg.; een andere voorstelling bij WILLINCK, bl. 919.

2) Batakspiegel bl. 217.

3) SNOUCK, Gajōland bl. 119.

4) WESTENBERG, bl. 554, 556.

5) FRASER, I.G. 1910 bl. 893.

brengen van wie aan den betrokkene vijfendertig dagen werden toegestaan. Bij de eedhelpers is een beoordeeling naar het getal niet onredelijk te noemen. In beide streken verliest degeen die geen eedhelpers kan vinden het proces, terwijl op Bali, wanneer het eischer was die daarin niet slaagde, ook hierbij het „walik danda" (bl. 59) plaats had.

Een geheel ander geval, waarin aan één zijde meer dan één persoon den eed moet afleggen, komt voor in den Minangkabauschen rechtskring bij een proces over grondbezit. Wanneer het daar op den eed aankomt is het niet meer voldoende dat de vertegenwoordiger van de familie-grondbezitster dien aflegt, maar moet de heele familie hem, gewoonlijk op den betwisten grond, uitzweren [1]).

De eed is altijd beslissend bewijs. De partij die hem aflegt wint het proces, tegenbewijs wordt niet toegelaten. Zoolang meer de gevolgen van den eed dan de verklaring zelf beslissen over schuld of onschuld, kan de eed met meer recht een bewijsmiddel genoemd worden, dan wanneer alleen op de verklaring wordt afgegaan, daar in dit laatste geval de inlander zelf de mogelijkheid van een onjuist vonnis niet ontkent, maar zich troost met de wetenschap, dat de goden den meineedige zijn verdiende straf niet zullen onthouden. Wel schijnt het zoo nu en dan in het hoofd van een Karo-Batak op te komen, om heropening van het geding te vragen, wanneer iemand, die een eed heeft afgelegd, door een ongeluk wordt getroffen, doch dit schijnt niet te worden toegestaan [2]).

---

1) Westenenk, bl. 102; Maclaine Pont, T.N.I. 1877 bl. 142; van Hoëvell, T.B.G. 26 bl. 529 vlg.

2) Westenberg, bl. 539.

Het geloof in de goddelijke straf op meineed heeft in alle streken, behalve bij de Dajaks, een aardsche straf overbodig gemaakt. Bij het genoemde volk, dat alleen den getuigeneed kent, schijnt een meineedige zelfs door verdrinken ter dood gebracht te kunnen worden [1]).

Van de Molukken wordt meegedeeld, dat daar de rampen, die op een meineed volgen, kunnen worden afgewend door een tegenoffer, hetgeen ook op Nieuw-Guinea en op Timor mogelijk schijnt [2]). Welke invloed dit op het vonnis heeft, blijkt niet.

Het afleggen van een eed, zelfs van een waarachtigen eed, wordt door de inlanders over het algemeen als een gevaarlijke en onaangename zaak beschouwd. Vandaar dat bij de Karo-Bataks een boete wordt opgelegd aan hem, die een ander noodeloos een eed heeft doen zweren, wanneer later blijkt dat zijn beklag lichtvaardig was ingediend [3]). Bij de dorpsrechtspraak op Bali, bij welks Hindoebevolking de eed zeer gevreesd is, moest de dorpeling, die den klian-desa een zuiveringseed opdroeg, zelfs dan 2500 kèpèng boete betalen, indien deze tot het afleggen van dien eed bereid was [4]).

Zeldzaam groot is de verscheidenheid der wijzen van eedsaflegging, die in den archipel in zwang zijn.

De Mohammedanen zweren veelal den eed op den Koran, die hun, zittende, boven het hoofd wordt gehouden, maar in alle streken wordt nog de meeste waarde gehecht aan

---

1) Perelaer, Ethnogr. beschr. bl. 142.
2) Lasch, t.a.p. bl. 97.
3) Westenberg, bl. 542.
4) Liefrinck, T.B.G. 33 (1889) bl. 83 v.d. overdruk.

de oude, heidensche eeden, die, over den heelen archipel verbreid, nog in talrijke vormen voorkomen.

Voor zoover bepaalde voorwerpen worden gebezigd bij de eedsaflegging, hebben deze òf de beteekenis van met tooverkracht behept en den meineedige direct schadend, óf van een middel om symbolisch het lot voor te stellen, dat de goden den meineedige mogen bereiden [1]).

Een verdere rubriceering van de verschillende vormen der eedsaflegging is alleen mogelijk op den voet van LASCH, naar het karakteristieke moment, hetzij in het formulier, hetzij in de handeling, dat bij elken eed wordt opgemerkt [2]).

B. *Getuigenbewijs.* Alleen waar van een wereldlijk proces nog geen sprake is en alle kwesties onmiddellijk aan het oordeel Gods worden onderworpen (West-Flores [3]), Timorlaoet [4]), kent men het bewijs door getuigen niet, dat overal elders naast den eed wel de voornaamste plaats onder de bewijsmiddelen inneemt.

Bepaalde uitsluiting van sommige personen, als onbekwaam of onbevoegd om te getuigen, ligt niet in de lijn van het adatrecht; slecht sporadisch wordt hiervan gewag gemaakt — zoo bij de Gajō's waar de ongetrouwde lieden zijn uitgesloten [5]) — zonder dat Mohammedaansche invloed is te miskennen [6]).

---

1) LASCH, t.a.p. bl. 24 vlg.

2) Zie voor de literatuur over de eedsaflegging: MARCELLA, Algemeene Bepalingen, diss. 1913, bl. 129 vlg.

3) STAPEL T.B.G. 1914, bl. 180.

4) RIEDEL, bl. 295.

5) SNOUCK, Gajōland bl. 90.

6) Zie b.v. YPES T.B.G. 1907 bl. 580 en VAN HASSELT, Volksbeschrijving bl. 229.

De Minangkabauers [1]) schijnen ook een groep onmaatschappelijke menschen te kennen (hen die b.v. wegens schulden uit de familiesolidariteit zijn gestooten), aan wie het recht om getuige te zijn ontzegd is. Volgens de Hindoe-wetboeken op Bali is het daar aan een groot aantal moreel en physiek minderwaardigen verboden voor den raad van kerta's getuigenis af te leggen [2]). Ook werden familieleden oorspronkelijk niet als getuige gehoord. Voor de desarechtspraak op Bali gold dit alles natuurlijk niet; beperkende regelen worden daarvoor niet vermeld.

Tegenover dit gemis aan categorieën onbevoegden staat echter de volkomen vrijheid van den inheemschen rechter bij het beoordeelen van de waarde der getuigenverklaringen, en het is juist alleen de raad van kerta's waarvan vermeld wordt, dat slechts rekening werd gehouden met het grootste aantal.

Spreekt het hoofd recht in een vergadering waar ieder, die iets van de zaak afweet, mag meepraten, als op Borneo, dan is hij in zijn waardeering natuurlijk geheel vrij [3]). Van de Karo-Bataks [4]) en de Redjangers [5]) wordt vermeld dat ze juist de echtgenoot en de bloedverwanten, de Bataks ook de adatborgen, van partijen hooren, om, speciaal in verband met de eventueele medeaansprakelijkheid, een groote waarde te hechten aan een ongunstige, daarentegen een zeer geringe aan een gunstige getuigenis. Zoo wordt ook in de Vorstenlanden op Java [6]) een bediende wel gehoord,

1) Ad. B. I bl. 103; Kooreman, bl. 1082.
2) Fraser, I.G. 1910 bl. 895.
3) Nieuwenhuis, I bl. 61.
4) Westenberg, bl. 532.
5) Ad. B. VI bl. 287.
6) Ad. B. IV bl. 564.

maar zijn verklaring ten *voordeele* van zijn heer eenvoudig als waardeloos ter zijde gelaten.

Van veel belang voor de waardeering van de getuigen is verder het in vele streken bekende onderscheid in *opzettelijke* en *toevallige* getuigen (of hoe men ze noemen wil), in verband met de gewoonte om — soms als vereischte van wettigheid — bij het aangaan van belangrijke rechtshandelingen eenige personen, dikwijls een hoofd, tegenwoordig te doen zijn, die bij een mogelijk geschil de getuigen bij uitstek vormen. Vandaar dat bij delicten van deze onderscheiding geen sprake kan zijn. Uit Atjèh [1]), Gajōland [2]), Minangkabau [3]), de Minahasa [4]) en Zuid-Celebes [5]) wordt van zulke opzettelijke getuigen melding gemaakt. In Atjèh bij de belangrijkste rechtshandelingen; in het Gajōland bij die, waarbij meer dan zes koepang omgaat. Bij de Minangkabauers komen bij verpanding van grond speciaal de hoofden van de families-bezitsters der omliggende gronden als getuigen in aanmerking; bij een mogelijk geschil had de eenparige getuigenis van deze vier omwonenden of pasoepadan doorslaande waarde. Ook in Zuid-Celebes is het bij het verpanden van grond dat van zulke getuigen gewag wordt gemaakt, terwijl bij de bemiddeling der dorpsbesturen in de Minahasa haast elke rechtshandeling door zulk bewijs kan gestaafd worden. Is een opzettelijke getuige gestorven of op andere wijze

---

1) Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 171.
2) Snouck, Gajōland bl. 115, 122; Ad. B. VI bl. 125.
3) Wilken II bl. 421.
4) Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 332; Ad. B. III bl. 158, 159.
5) Wilken, II bl. 425; Kooreman, I.G. 1883 II bl. 155.

verhinderd, dan hebben in Minangkabau en in Zuid-Celebes (ook in de andere streken?) de verklaringen van zijn erfgenamen of van een familielid, aan wien hij zijn mededeeling opzettelijk overbracht, gelijke bewijskracht als zijn eigen bewering hebben zou [1]). Zulk een overgebracht getuigenis heet in Minangkabau pitoeah.

Bij de Karo-Bataks, ofschoon daar geen „principieel onderscheid" gemaakt wordt tusschen toevallige en opzettelijke getuigen, hecht men toch een bijzondere waarde aan de verklaring van den boven reeds genoemden „kelang" (bl. 28) [2]).

Het groote belang van het getuigenbewijs bij het adatproces valt in het oog als men bedenkt, dat juist zulke zaken, die bij ons haast altijd met schrift te bewijzen zijn, doordat wij een kadaster, een burgerlijken stand, testamenten enz. kennen, voor den inheemschen rechter door mondelinge mededeeling moeten worden waargemaakt.

Dit is ook een reden waarom bij zooveel gebeurtenissen de inlanders symbolische handelingen verrichten, opdat het feit onwrikbaar in het geheugen van de tegenwoordige getuigen zal worden vastgelegd. Zoo is in de Minahasa b.v. het bewijs van kindsaanneming verlicht, doordat het kindje wordt overgebracht en eten en drinken krijgt in het bijzijn van getuigen; met zeer veel voorbeelden uit dezen rechtskring is dit te vermeerderen [3]), en ook in Zuid-Celebes zijn zulke handelingen gebruikelijk [4]). Vooral worden dikwijls feesten gehouden bij het verrichten van rechtshandelingen, ook met het doel de herinnering daar-

---

1) Van Vollenhoven, bl. 258; Kooreman, I.G. 1883 t.a.p.

2) Westenberg, bl. 533.

3) Zie Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 332.

4) Ad. B. IX bl. 277.

aan zoo lang mogelijk te doen voortduren. Als iets dergelijks is wellicht ook te beschouwen de huldegift, die door ontginners veelal moet worden aangeboden aan dengeen die het beschikkingsrecht heeft over het land dat zij staan te ontginnen [1]). De jaarlijksche aanbieding van een mandje rijst door den pandnemer aan den pandgever in den Minangkabauschen rechtskring als erkenning van diens recht ontleent misschien ook haar beteekenis aan de vereenvoudiging van het getuigenbewijs, dat nu kan loopen over het aanbieden van het mandje en niet over de overeenkomst zelf. Een typeerend voorbeeld van deze echt inheemsche werkwijze wordt nog vermeld voor Bali, waar de vaststelling van de grenzen der desa's jaarlijks geschiedde door het spannen van lijnen, die eenige dagen bleven aangebracht, waardoor de loop der grenzen periodiek werd gegrift in het geheugen van alle dorpsbewoners [2]).

Een *bevestiging bij eede* van een reeds afgelegde getuigenverklaring is bij sommige volken bekend, en dan ook tevens datgene wat aan de verklaring haar eigenlijke waarde geeft. Uit Padang-Lawas [3]), uit Borneo [4]) en van de Kei-eilanden [5]) wordt niet meer dan dit meegedeeld. Bij de Minangkabauers en de bewoners van Zuid-Sumatra schijnt de getuigeneed onbekend te zijn. Nadere gegevens bestaan voor de Karo-Bataks [6]) en voor de Hindoe-rechtspraak

---

1) B. v.: WILKEN I bl. 86.
2) LIEFRINCK, T.B.G. 1889 bl. 378 vlg.
3) Batakspiegel bl. 217.
4) PERELAER, bl. 142.
5) RIEDEL, bl. 233.
6) WESTENBERG, bl. 534, 538.

op Bali [1]). In beide streken wordt de eed pas afgenomen na het vonnis. Het groote voordeel hiervan is, dat de getuigen van de voorloopig in het ongelijk gestelde partij den eed niet behoeven af te leggen. Of de getuigeneed op Java vanouds een „nationale instelling" is, zooals de memorie van toelichting op het ontwerp algemeene bepalingen voor Nederlandsch-Indië meent [2]), schijnt aan twijfel onderhevig [3]); wel komt reeds in het Pepakem Tjerbon een artikel voor, dat bevestiging onder eede van een getuigenverklaring voorschrijft [4]).

Verschoonen van het afleggen van een eed mag bij de Karo-Bataks, wanneer men zeer jonge kinderen heeft, aan wie de altijd gevaarlijke eed kwaad zou kunnen doen.

Dat getuigen wel en de partij zelf niet een eed behoeft af te leggen, is zoowel voor een Karo-Batak als voor een Balinees ondenkbaar. Bij de Bataks zweren met de partij steeds al haar getuigen, terwijl op Bali de rechter aan sommige getuigen wel, aan anderen niet den eed kan opdragen [5]).

Vrouwen mogen bij de Bataks alleen met toestemming van haar man of vader een eed afleggen, die haar dat verbieden zal, wanneer hij aan de waarheid twijfelt, daar een meineed voor de heele familie verderfelijke gevolgen hebben kan (boven bl. 49).

Vertegenwoordiging is in die streek bij de eedsaflegging toegelaten, wanneer een getuige later door dood of zware ziekte verhinderd is den eed te komen zweren.

1) FRASER, bl. 871, 893.
2) Ontwerp 1910, gepubliceerd 1914, bl. 8.
3) Zie Ad. B. VIII bl. 265.
4) HAZEU, Verh. B.G. 55, bl. 34.
5) WESTENBERG, t.a.p.; FRASER, t.a.p.

Beëediging van getuigen, zooals wij die kennen, vóór het afleggen van hun verklaringen werd voor geen streek opgeteekend gevonden, en schijnt in het adatrecht onbekend te zijn.

Volledig bewijs kan door getuigen noch in Atjèh [1]), nog bij de Gajō's [2]) in delictszaken geleverd worden. Zij moeten daar, om eenige waarde te hebben, worden versterkt door een „tanda" of zichtbaar teeken (zie hieronder).

Een verklaring van *één getuige* is onvoldoende op Boeroe [3]), in Gorontalo [4]) en, wanneer een man iets bewijzen wil, voor den raad van kerta's op Bali [5]), terwijl op Zuid-Sumatra [6]) het vereischte aantal getuigen wel eens afhangt van de belangrijkheid der zaak. Voor de overige streken zijn hierover de gegevens niet stellig.

Het staat den rechter steeds vrij om, behalve de door partijen meegebrachte getuigen, ambtshalve te hooren wie hij wil, meestal zullen die getuigen goedschiks verschijnen, van dwangmaatregelen tegen hen leest men ten minste niet.

C. Aanwijzingen en vermoedens.

Op het eiland Sumatra en op Bali staat in belangrijkheid naast het getuigenbewijs het bewijs door een zichtbaar teeken, „tanda", „bendö". Vooral is dit waar bij delicten. Heel iets anders is het natuurlijk indien, gelijk o.a. bij de Minangkabauers of bij de Karo-Bataks [7]), de

1) Van Vollenhoven, bl. 171.
2) Snouck, Gajōland bl. 108.
3) Wilken, I bl. 38.
4) Riedel, T.B.G. 19 bl. 142.
5) Fraser, I.G. bl. 896.
6) Ad. B. VI bl. 288.
7) Westenberg, bl. 536.

bewijslevering juist loopen mocht over de vraag, of er een tanda of uiterlijk teeken gegeven is door dengeen die een ander tot iets toekomstigs wil verbinden (zie bl. 61). Of op Borneo [1]) en op Timor [2]) de, onder de bewijsmiddelen genoemde, „aanwijzingen" ook op zichtbare teekenen betrekking hebben, blijkt niet.

Klaagt op Sumatra iemand over een delict, en toont hij daarbij een kleedingstuk of een bebloed mes van den door hem als schuldig aangewezene, of zelfs toont een meisje aan zwanger te zijn en beschuldigt ze daar een bepaalden man van, dan heet dit alles bewijs genoeg voor het beweerde feit [3]). Zoo vindt ook een Balinees het meer dan voldoende een plukje veeren van zijn haan te toonen, als hij bewijzen wil dat deze door iemand, dien hij als den dief aanwijst, is gestolen [4]).

In dit opzicht wordt dus de bewijsleer voor den raad van kerta's gevolgd, waarbij aan de „boekti", door Liefrinck [5]) vertaald met „stukken van overtuiging", grootere bewijskracht wordt toegekend dan aan getuigen, geheel overeenkomstig met het rechtsbewustzijn van den Balineeschen kleinen man.

Uit de andere streken van den archipel werd alleen voor de Kei-eilanden nog een geval vermeld gevonden,

1) Schadee, B.K.I. 66 (1912) bl. 287.

2) Grijzen, bl. 132.

3) Snouck, De Atjèhers bl. 113; Gajōland bl. 108; Van Vuuren, Eerste maatregelen enz. bl. 60; Joustra, M.Z.G. 46; Batakspiegel bl. 212; Ypes, bl. 580; Wilken, II bl. 491; Willinck, bl. 919; v. Hasselt, bl. 234; Kooreman, bl. 1076; Ad. B. VI bl. 411.

4) Mondelinge mededeeling.

5) T.B.G. 1876 art. 112. Zie ook Hazeu, Pepakem Tjerbon Verh. B.G. 1905 bl. 35. Anders Fraser, I.G. 1910 bl. 892.

waarbij aan een door een zichtbaar teeken geadstrueerde bewering volledig bewijs wordt toegekend. Betrapt daar nl. een boschwachter iemand op het schenden van een verbodsteeken en weet hij diens hoofddoek te bemachtigen, dan is het vertoonen daarvan voor den rechter voldoende om een veroordeeling te bewerken [1] [2]).

De Minangkabauers vatten deze, bij bewijslevering gebruikte, zichtbare teekens in hun oendang-oendang in één woord — tanda-beti (boven bl. 70) — samen, met een aantal feiten die hier „vermoedens" zullen worden genoemd, en die misschien voor een deel door ons eerder als zelfstandige delicten zouden zijn gequalificeerd, voor een ander deel minder sterk bewijs zouden worden geacht. Zoo construeeren wij landlooperij naast bedelarij, en eischen aan den anderen kant steeds meer dan één aanwijzing voor het bewijs van een strafbaar feit [3]). Het kenmerkende van al die feiten is dat ze, wanneer zij voor den rechter vaststaan, hem óf op zich zelf óf in verband met andere feiten, het recht geven te besluiten, dat het delict door den beschuldigde inderdaad is gepleegd. Gewoonlijk bestaan zij in gedragingen van gedaagde.

In Atjèh [4]) en in het Gajōland [5]) staan die gedragingen onder vier namen bekend en hebben daar speciaal betrekking op diefstal; ook in andere streken (Zuid-Sumatra, Minangkabau, Zuid-Celebes en Bali) [6]) bestaan zulke

1) Riedel, bl. 231.

2) Zie voor Java de bijlage.

3) Nederlandsch strafwetboek art. 432 1° en 2° en Ned. strafvord. art. 406; Van Vollenhoven, Het adatrecht bl. 171.

4) Snouck, De Atjèhers bl. 109.

5) Ad. B VI bl. 23, 63, 67, 110.

6) Wilken, II bl. 492.

vermoedens, zij het minder precies gesystematiseerd.

Die vier groepen in Atjèh en Gajōland zijn:

1⁰. jad (G. jöt) = iemands gangen; dit is op zich zelf nog geen volledig bewijs, ofschoon in Atjèh het na negen uur 's avonds sluipen in een vreemde kampong zoo verdacht is, dat niemand er eenig bezwaar in ziet met kunstmatige tanda's het bewijs van diefstal in zoo'n geval volledig te maken, wanneer de insluiper door een ander gedood is[1];

2⁰. haleuë meue (alölmal, G.) = het in zijn bezit hebben van de gestolen zaak. In Atjèh is bij het verificatieproces (zie bl. 11, 56), wanneer een dief op heeterdaad betrapt en gedood is, dit bewijs onmisbaar;

3⁰. peunjabet (penjabit, G.) = dat men hem het gestolene heeft zien vasthouden;

4⁰. kinajat, voor Atjèh vertaald met „dat men hem ergens heeft zien binnengaan" [2], voor het Gajōland met „ontleend aan woorden en blikken" [3].

Staat één dezer drie laatste feiten (2⁰, 3⁰, 4⁰) voor den rechter vast, dan rechtvaardigen zij een veroordeeling.

De zes of zeven tanda beti (bl. 82) der Minangkabauers, die zulke vermoedens zijn, kunnen door een zuiveringseed van den verweerder worden krachteloos gemaakt. Zij hebben betrekking op alle delicten en niet alleen op diefstal.

Hoe de waarheid van de genoemde feiten voor den rechter moet blijken, wordt maar zelden uitdrukkelijk vermeld. Dat de bloote mededeeling door den klager al vol-

---

1) Snouck, De Atjèhers bl. 113; Van Vollenhoven, bl. 171.
2) Snouck, t.a.p.
3) Ad. B. VI bl. 67.

doende zou zijn, zonder dat hij daarbij b.v. het gestolen goed aan den rechter kan toonen, is niet waarschijnlijk [1]). Misschien is de rechter in den regel ook hierbij geheel vrij in het beoordeelen van het al of niet voldoende der bewijslevering, ofschoon eenige gegevens wijzen op een door het adatrecht zelf gesteld bewijsmininum. Zoo moeten bij de Pasemahers [2]) ten minste twee getuigen het gestolen goed bij den gedaagde gezien hebben, en uit de oudere oendang-oendang Djambi [3]) blijkt dat ten minste drie getuigen daar noodig zijn om door hun verklaring, dat ze een vrouw hoorden gillen en door een man op den grond zagen worden gedrukt, een veroordeeling wegens verkrachting mogelijk te maken. Voor schuldzaken wordt van een dergelijk vermoeden alleen uitdrukkelijk gewag gemaakt voor Bali, waar, als aangetoond wordt, dat reeds eenige malen rente is betaald, tot het bestaan van een schuldvordering mag worden geconcludeerd [4]).

Voor de andere streken ontbreken positieve gegevens, misschien ook omdat het adatrecht, in verband met de groote vrijheid van den rechter, op dit stuk geen scherpe regelen kent. Men bedenke bij dit alles, hoe moeilijk in een uitgestrekt en primitief land een onberispelijke bewijslevering veelal moet zijn.

D. Zeer op den achtergrond staat in het adatproces de bewijslevering door middel van *schrift,* al neemt door onzen

---

1) Willinck, bl. 919.
2) Gersen, T.B.G. 1873.
3) Van Ophuysen, B.K.I. 1896 bl. 205.
4) Fraser, I.G. 1910 bl. 892.

invloed het gebruik er van sterk toe [1]). De papiertjes, die een inlander bij het aangaan van een overeenkomst wel afgeeft, zijn vaak niets anders dan de op blz. 80 genoemde tanda's [2]), al worden ze door onze rechters wel eens voor een (gebrekkig) bewijsstuk aangezien.

Zuiver inheemsch is de gewoonte tot opteekening van rechtshandelingen in Bali. Vanouds worden daar stukken opgemaakt van verkoop en verpanding van sawahs (vroeger door een schrijver van den vorst) [3]), en lang vóór onzen invloed kende haast elke desa daar haar desaschrijver, belast met het opteekenen van alle transacties, welke opteekening in rechte volledig bewijs opleverde [4]).

Van Zuid-Celebes wordt vermeld, dat, wanneer vorstelijke personen zich ten huwelijk begeven, op schrift gesteld wordt, welke goederen van weerszijden worden aangebracht [5]); en ook bij het vrijlaten van een slaaf wordt er soms een schriftelijk stuk opgemaakt [6]).

E. Het *godsoordeel* als bewijsmiddel (zie boven bl. 68-69) is nu door ons, voor zoover we daartoe in staat waren, geheel verdrongen. In de meeste streken werd het eerst toegepast, wanneer langs aardschen weg geen zekerheid te krijgen was; van enkele eilanden wordt maar meegedeeld dat men bij elken twist onmiddellijk overging tot

---

1) Zie b.v. Adatregeling voor Inlandsche Christenen, HUETING, B.K.I. 1910; Adatregelingen op Java (uitgave der welvaartcommissie).

2) KERN, I.G. 1912 bl. 161 vlg.

3) FRASER, I.G. 1910 bl. 888 vlg.; Ad. B. I bl. 155.

4) LIEFRINCK, T.B.G. 1889 bl. 90 van den overdruk.

5) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht bl. 377.

6) Ad. B. IX bl. 277.

het raadplegen van de meening der goden (West-Flores [1]); Timorlaoet [2]).

Voor twee te onderscheiden doeleinden werden de godsoordeelen in den archipel toegepast. Vooreerst werden ze aangewend om het gelijk van één der twee procedeerende partijen aan het licht te brengen, maar ook werden ze gebruikt, om uit een aantal van een misdrijf verdachte personen den schuldige te vinden. In het eerste geval is het òf gedaagde alleen òf zijn het beide partijen, die de handeling moeten verrichten, waardoor het oordeel der goden blijken zal (boven bl. 68-69); in het tweede geval zijn het steeds alle verdachten of hun vertegenwoordigers, die daartoe verplicht zijn, en nooit de klager zelf. Voorbeelden van deze toepassing van godsoordeelen worden vermeld uit Atjèh [3]), Gajōland [4]) en Timor [5]).

De sterk uiteenloopende handelingen, die in de verschillende streken van den archipel verricht worden om aan de goden gelegenheid te geven van hun oordeel te doen blijken, worden door haast alle schrijvers voor de door hen behandelde rechtskringen beschreven [6]).

Het tweegevecht behoort daartoe niet; wel vermeldt Wilken een duel met bamboes bij de Dajaks [7]), doch een in 1900 opzettelijk gedane navraag schijnt geleerd te hebben, dat het duel geen inlandsche inzetting is [8]).

---

1) Stapel, T.B.G. 1914 bl. 180 vlg.
2) Riedel, bl, 295.
3) Snouck, De Atjèhers bl. 114.
4) Snouck, Gajōland bl. 119.
5) Grijzen, Verh. B.G. 1904 bl. 136 vlg.
6) Zie vooral Wilken, II bl. 503 vlg., en Leendertz, in T.A.G. 1888.
7) Wilken, II bl. 519.
8) Ontwerp Wetb. v. Strafr. v. inlanders, 1901, bl. 131—134, 180—192.

§ 4. *Het vaststellen van het vonnis.*

Nadat de rechter aldus, in samenwerking met partijen en soms met de omstanders, zooveel mogelijk licht over het onderhavige geschil verspreid heeft, gaat hij meestal dadelijk over tot het uitspreken van het vonnis of, bij collegiale rechtspraak, tot beraadslaging daarover.

Of een rechter gehouden is over elke zaak, die hem voorgelegd wordt, vonnis te vellen, dan of hij kan zeggen, dat hij de kwestie te oud vindt en niet verder wil onderzoeken, kwam boven (bl. 61) reeds ter sprake; heeft hij een procespand aangenomen, dan schijnt hij tot afdoening verplicht (boven bl. 61).

De beraadslaging over het vonnis heeft, waar de zitting openbaar is, mede plaats in het openbaar. Zoo bevat de door ons toedoen opgerichte [1]) karapaten te Kaban Djahē van binnen een aantal vooruitspringende hokjes [2]), waarin de handlangers der vijf rechters zitten, die elkaar het oordeel toeschreeuwen, dat hun binnen-zittende rechter (landschapshoofd) heeft geuit [3]).

De beraadslaging moet of moest in de republikeinsch-aangelegde streken (Batak, Minangkabau) steeds uitloopen op eenstemmigheid, wil het vonnis kunnen worden vastgesteld. Bij de Karo-Bataks [4]) b.v. vraagt gewoonlijk de anak-beroe-balei de meening van de verschillende hoofden. Zijn ze het niet dadelijk allen eens, dan beraadslagen ze net zoo lang tot een middelweg gevonden is, soms pas

---

1) WESTENBERG, bl. 499.

2) Zie de afbeelding in VAN VOLLENHOVEN, Adatrecht, bl. 235, of in COLIJN II, bl. 111 en 112.

3) Bataknummer van Neêrlandia, 1909 bl. 121.

4) WESTENBERG, bl. 545.

nadat de zitting eenige malen is verdaagd. Is zoo'n middelweg niet te vinden, dan blijft de zaak onafgedaan, of wordt door een hoogeren rechter beslist (zie bl. 38).

Bij het vellen van het vonnis let de inheemsche rechter, voor zoover gebleken is, in naam meestal op niets anders dan de aloude adat. Speciale methoden, waarop hij te werk gaat om dat adatrecht te leeren kennen — b.v. uit vroegere rechterlijke uitspraken —, werden niet vermeld gevonden. In de eerste plaats zal de oorzaak hiervan wel te vinden zijn in het feit, dat voor de rechters, voor zoover ze volkshoofden zijn, in werkelijkheid opgaat, dat de rechter het recht kent, en dat de vorstenrechtbanken zich om het adatrecht van de eenvoudige bevolking weinig bekommeren. Bij deze laatste rechtbanken komen naast het adatrecht ook de vorstenedicten als rechtsbron ter sprake. Op Bali zijn de, in de desa-reglementen neergelegde, codificaties van het adatrecht juist vervaardigd ter verzekering van de toepassing van dit recht door de vorsten [1]), en misschien beriep men er zich ook bij de rechtspraak wel uitdrukkelijk op.

In één adem met het adatrecht, en als er op steunende en er door gesteund wordende, wordt door de rechters ook de godsdienstige wet als grondslag voor hun vonnis opgegeven, o. a. in den Minangkabauschen rechtskring, al is dit feitelijk slechts een phrase.

Vroegere vonnissen worden als rechtsbron alleen vermeld voor het Gajōland, waar de geslachtshoofden naar zoo'n praecedent plegen te zoeken, en het zonder kritiek als recht aanvaarden [2]).

1) Liefrinck, bl. 99 v. d. overdruk.
2) Snouck, Gajōland, bl. 166.

De inhoud van het vonnis bestaat dan verder uit een aanwijzing van de personen, die en de praestaties, waartoe dezen worden veroordeeld, aanwijzing van de personen die nog een eed zullen moeten afleggen, waar dit na het vonnis gebeurt, als bij de Karo-Bataks [1]), en eindelijk veelal een termijn, binnen welken aan het vonnis moet zijn voldaan.

Bij het vaststellen van het vonnis is de rechter noch gebonden aan de personen van eischer en gedaagde, zooals op bl. 66 al werd vermeld, noch aan hetgeen de eerste geëischt mocht hebben, waartoe deze immers waarschijnlijk niet eens gehouden is, daar hij met een eenvoudig verzoek om rechtsherstel kan volstaan (bl. 50) [2]). Ook is een veroordeeling tot handelingen, die bij ons buiten het bereik van den rechter worden geacht te liggen, als het geven van een verzoenings- of heilfeest, of het aangaan van een huwelijk b.v. met een aangerand meisje, in het adatrecht niets ongewoons [3]).

Tegen declaratoire vonnissen, waartoe in den archipel misschien weinig aanleiding bestaat, zijn natuurlijk geen theoretische bezwaren bekend. Op Bali worden ze misschien door den raad van kerta's geveld, bij onzekerheid tot welke kaste iemand behoort [4]).

Een volstrekt gebrek aan bewijs zal gewoonlijk wel leiden tot afwijzing van den eisch. Of het onbeslist laten van een zaak, die moeilijk uit te maken valt of waarbij

---

1) Westenberg, bl. 538.
2) Zie Van Vollenhoven, Miskenningen, bl. 43 vlg., 46.
3) Zie b.v. Ad. B. VI bl. 410—430 en Van Vollenhoven, Het adatrecht, bl. 222.
4) Fraser, I. G. 1910 bl. 881.

geen der partijen schuld heeft, met het adatrecht strookt, blijkt niet (vgl. boven bl. 68); wel dat het, b.v. in de Minahasa [1]), voorkwam. Op Bali vond men hetzelfde bij grensgeschillen [2]).

De Toradja's kennen in zoo'n geval van onzekerheid het „begraven" van een zaak door middel van het houden van een gemeenschappelijken maaltijd)[3]: zonder dat een bepaald vonnis geveld wordt, verklaart men het geschil dan als onoplosbaar, doch als voorgoed geëindigd; en wie er later op zou willen terugkomen, wordt beboet.

Wordt de eischer in het ongelijk gesteld, dan wordt hij in het Gajōland [4]), bij de Toradja's [5]), op Zuid-Celebes [6]), op Timor [7]) en vroeger bij de raden van kerta's op Bali, meteen veroordeeld tot een schadevergoeding aan den, blijkbaar ten onrechte, gedaagde. In Zuid-Celebes en op Bali bestond die schadevergoeding in hetgeen eischer van gedaagde gevraagd had, het Balineesche walik danda (bl. 59). In het Gajōland en op Timor betaalt de klager in zoo'n geval bovendien een boete aan de rechters. Of, en zoo ja hoe, de rechters in de streken waar zoo iets niet bekend is en waar ook geen procesgeschenken voorkomen, bij een afwijzen van het beklag voor hun moeite worden beloond, blijkt alleen voor de Karo-Bataks [8]), waar hij, die den zuiveringseed aflegde, waarmee hij het proces

---

1) Ad. B. IX: 121 (op pĕpar), 123 (op puli).
2) Liefrinck bl. 377—378.
3) Adriani en Kruyt, I bl. 192.
4) Snouck, Gajōland bl. 120.
5) Adriani en Kruyt, bl. 172.
6) Ad. B. IX bl. 272.
7) Grijzen, bl. 132.
8) Westenberg, bl. 555.

won, alsdan een geldsom — batoe batoe doehoêmen — betalen moest.

§ 5. *Baten voor den rechter.*

Wanneer de proceskosten, d.w.z. een vergoeding voor de moeite der rechters[1]), niet reeds geheel of gedeeltelijk vooruit betaald zijn, zooals, ten minste in schuldzaken, op Nias [2]), Minangkabau [3]), Zuid-Sumatra [4]) en in het Maleische gebied [5]) geschiedt, worden die gewoonlijk bij het vonnis opgelegd aan één der partijen, of soms aan beiden.

Een groot verschil maakt het hierbij, of bij het vonnis ook boete wordt opgelegd, m.a.w. of veroordeelde zich heeft schuldig gemaakt aan een *delict*, waarop het adatrecht behalve schadevergoeding ook boete stelt, zij het somtijds ongescheiden. Deze boeten toch komen soms in haar geheel, (Atjèh [6]), Benkoelen [7])), soms voor de helft (Halmahera [8])), aan den rechter. Van het betalen van andere kosten aan den rechter is bij delicten dan ook nooit sprake, zoodat de onkosten steeds door den veroordeelde worden gedragen.

Moet de veroordeelde op een andere wijze dan door het betalen van een geldsom voor zijn onrechtmatige daad boeten, dan wordt hem b.v. in Zuid-Sumatra daarnaast

---

1) Zie ook het slot der vorige paragraaf.
2) Rappard, B.K.I. 62 (1909) bl. 594
3) Kooreman, T.N.I. 1902 bl. 1082.
4) Van Ophuysen, bl. 160; Perelaer, K.T. 1914 bl. 467.
5) Van Vollenhoven, bl. 298.
6) Snouck, De Atjèhers bl. 123.
7) B.K.I. 1861 bl. 259.
8) Hueting, B.K.I. 63 (1910) bl. 90; De Jongh, T.A.G. 1909 bl. 762.

het betalen van gerechtskosten, „boeten ten voordeele van de rechters" opgelegd [1]).

Bij gedingen over roerende goederen, schuldzaken, zijn het gewoonlijk eenige procenten van de waarde in geding, die aan den rechter komen. Zoo in Atjèh [2]) soms niet minder dan de helft; bij de Pak-Pak-Bataks [3]) een derde; bij de Karo's [4]) en in Padang-Lawas [5]) een tiende; een gelijk percentage in Zuid-Sumatra [6]) „wang walesan". Soms ook in dezen laatsten kring (alleen als de waarde moeilijk te schatten viel?) een vast bedrag, twee of vier dollar. Op Borneo [7]) (waar?) varieeren de proceskosten tusschen twee en twaalf gulden; daarentegen zijn het bij de Toradja's [8]) en op Halmahera weer procenten van de waarde die gevorderd wordt. Voor Java leest men van geld, dat den rechter gegeven wordt ten bewijze dat men zijn zaak wil doorzetten, pakentjeng [9]); een gewoon procesgeschenk misschien (het woordenboek noemt het naast pandjer).

Hoe het gaat bij een geding over grond en water, blijkt meestal niet duidelijk. In Atjèh schijnt daarbij geen heffing voor te komen [10]), evenmin als in Zuid-Sumatra, tenzij

1) WILKEN, II bl. 473.
2) SNOUCK, De Atjèhers bl. 122.
3) YPES, T.B.G. 1907 bl. 579.
4) WESTENBERG, bl. 562.
5) Batakspiegel bl. 218.
6) VAN VOLLENHOVEN, Miskenningen bl. 52; VAN DEN BOR, T.B.B. 1906 bl. 460; VAN ECK, I.G. 1880 I bl. 1014; PERELAER, K.T. 1914 bl. 467; Ad. B. V bl. 223, VI bl. 413, 416.
7) PERELAER, Ethnografische beschrijving bl. 146.
8) T.B.G. 54 bl. 102.
9) Woordenboek GERICKE—ROORDA, 1901 I bl. 396.
10) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht bl. 169.

onder tanda serah zulk een heffing verstaan moet worden en niet een gedingpand [1]).

Met weinig zekerheid is ook meestal uit de gegevens op te maken, wie de kosten betaalt. Bij de Karo's vóór onze regeling, in Minangkabau en op Borneo beide partijen. In Padang-Lawas betaalt de winner van het proces een tiende der vordering, gelijk op Halmahera. In Palembang betaalt eischer proceskosten bij het indienen van zijn beklag evenals deze vroeger de wang toh op Bali [2]) moest betalen; en in Benkoelen veroordeelde één rapat een veroordeelden schuldenaar, en een ander een vrouw aan wie echtscheiding werd toegestaan, in de kosten [3]).

Om de hun verschuldigde gelden binnen te krijgen houden de hoofden in Atjèh, Gajōland en bij de Pak-Pak-Bataks de procespanden [4]) achter, of geven ze, voor zoover ze in geld bestaan, slechts gedeeltelijk terug. Ook de „gantoengan", die in de Vorstenlanden op Java bij het begin van de procedure voor den pradåtå gestort moest worden, diende misschien hiervoor [5]). Op Bali laat de raad van kerta's de bij het geding dienst gedaan hebbende stukken van overtuiging terugkoopen (lossen) [6]).

Waar meer dan één rechter is, worden de door hen verkregen baten meestal volgens een vasten regel verdeeld. Merkwaardig is de wijze, waarop men bij het be-

---

1) Ad. B. V 223, VI bl. 331.

2) FRASER, bl. 878.

3) Ad. B. VI bl. 415, 417, 430.

4) Zie boven bl. 60.

5) MOUNIER, T.N.I. 1844 I bl. 311; Woordenboek GERICKE-ROORDA, 1901 II bl. 541.

6) VAN ECK, T.N.I. 1879 I bl. 374.

talen van proceskosten in Minangkabau te werk gaat. In een schuldzaak beginnen beide partijen met ieder vier reaal te geven aan de rechters; dezen geven den manti's (zie bl. 41) daarvan twee reaal, en de manti's geven dan weer één reaal terug aan partijen. Men noemt dit ...emas soeroei, het „terugloopende geld".

Bij de (buiten ons onderwerp vallende) priesterraden, ook buiten Java, worden, onder den naam „wang médja" meestal vrij veel proceskosten van partijen geëischt [1]). De naam wang médja werd later ook algemeen gebruikelijk voor de, oorspronkelijk tail emas of wang djoerah geheeten, proceskosten bij de rechtspraak der Minangkabauers.

§ 6. *Rechtsmiddelen tegen het vonnis.*

Dat cassatie onbekend is, spreekt vanzelf; dat verzet onbekend is, kwam reeds ter sprake op bl. 57. Herbehandeling voor denzelfden rechter wordt ook niet vermeld, tenzij het „banding" der Minangkabauers (bl. 39) deze beteekenis heeft [2]), en niet die van het gewone hooger beroep [3]). Zie ook bl. 72 onderaan over de Karo's.

Als eenige rechtsmiddel, waarvan gewag wordt gemaakt, blijft dan over het hooger beroep, hetwelk, zooals vanzelf spreekt, alleen mogelijk is in die streken, waar gesubordineerde rechters zijn. Of het steeds openstaat, dan wel alleen in de meer belangrijke zaken, blijkt niet; tegenwoordig is door onze regelingen die zaak haast

1) Ad. B. I bl. 219.
2) Ad. B. I bl. 101.
3) Van Ophuysen, bl. 178; Kooreman bl. 1083.

overal uitgemaakt. Met het echte hooger beroep vertoont groote gelijkenis het boven op bl. 38 vermelde „hoogerop gaan" met een zaak, als de hulp van den lageren rechter onvoldoende bleek.

Wordt een vonnis in hooger beroep bevestigd, dan wordt bij de Karo-Bataks [1]) en de bewoners van Benkoelen [2]) degeen die dit vergeefsch appel instelde tot een boete veroordeeld [3]).

De wijze, waarop in hooger beroep wordt gegaan, is voor zoover bleek niet anders dan de manier waarop ieder beklag wordt voorgebracht.

§ 7. *Gewijsde zaak.*

Een verbod om bij denzelfden rechter op een reeds behandelde en afgedane zaak terug te komen schijnt maar zelden te bestaan. Integendeel schijnen de inlanders graag met oude kwesties voor den dag te komen, ofschoon de rechters wel de vrijheid zullen hebben, op grond van een vroegere beslissing, de zaak te laten rusten.

Bij eenigszins belangrijke zaken kenden de Karo-Bataks een speciale plechtigheid, bestaande in het houden van een maaltijd, door beide partijen bekostigd, die tot doel had algemeene bekendheid te geven aan het feit, dat een of andere kwestie de wereld uit is en men er niet meer op terug kan komen [4]); toch schijnt ook daar de eerbied

---

1) Westenberg, bl. 584.
2) B. K. I. 1861 bl. 262.
3) Vgl. boven bl. 90 (boete bij afwijzing van een eisch).
4) Westenberg, bl. 563; zie ook boven bl 77.

voor het gewijsde doorgaans te ontbreken, volgens een mededeeling in den Batakspiegel [1]).

De Toradja's kennen echter, niet alleen bij de gedingen, die wegens onzekerheid door een maaltijd „begraven" worden (bl. 90), maar ook bij het einde van een op een vonnis uitgeloopen proces, een uitdrukkelijke verklaring van den rechter, dat hij, die op de zaak terugkomt, met een boete zal worden gestraft [2]).

Opteekening van vonnissen in registers schijnt alleen voor de raden van kerta's op Bali niet van Europeesche herkomst te zijn. Partijen krijgen daar zelfs een afschrift van den kantja, die als griffier optreedt [3]).

§ 8. *Vormen en wijzen van tenuitvoerlegging.*

Na het vonnis komt het dus weer aan op het feitelijk rechtsherstel, dat, nu door den rechter gepreciseerd zijnde, met dwang geschieden moet indien de veroordeelde partij het niet vrijwillig bewerkstelligt. Dat het de overheid is, die deze executie ter hand neemt, kan lang niet altijd worden gezegd; eigenrichting is veeleer de regel.

Ook hier zal reëele executie het eerste zijn, waartoe de inlander, zoo het hem eenigszins mogelijk is, zal overgaan. Is hij hiertoe niet in staat, of bestond al dadelijk een veroordeeling in den last tot het betalen van een geldsom, dan komen de onder eigenrichting genoemde

---

1) bl. 212.
2) Adriani en Kruyt, I bl. 191.
3) Van Eck, T.N.I. 1879 bl. 373; Fraser, I.G. 1910 bl. 871.

dwangmiddelen (bl. 15, 18) — beslag, pandelingschap — weer ter sprake.

Waar bij het begin van het proces de waarde in geding aan den rechter ter hand was gesteld (Boven-Djambi, en bij de Dajaks aan de Barito-rivier, bl. 62), daar levert de tenuitvoerlegging geen moeilijkheden op. Inbeslagneming van roerende goederen van overheidswege wordt uit enkele streken uitdrukkelijk vermeld. Onder meer valt hieronder het „tarik oesoel" (bl. 22) der Minangkabauers, indien het althans waar is, dat bij dit onttrekken van runderen aan den weerspannigen veroordeelde de doebalang (bl. 42) of een andere overheidsdienaar werkzaam is [1]). De door inbeslagneming onttrokken roerende goederen worden, als bij voortduring betaling wordt geweigerd, aan den in het gelijk gestelde toegewezen. Dit is anders op Bali [2]) en in de Vorstenlanden [3]) op Java, waar ze in het openbaar aan den meestbiedende worden verkocht.

Executie op grond kan in die streken, waar de grond onvervreemdbaar is, slechts plaats hebben door tot verpanden te dwingen (Minangkabau [4]), Zuid-Celebes [5]); en ook op Bali [6]) is het gewoonte voor een onbetaalde soebakbelasting de sawah in het openbaar te verpanden, als zekerheid voor een bedrag gelijk aan de verschuldigde

---

1) Zoo KOOREMAN, bl. 1077 vlg., 1082; MACLAINE PONT, Ind. W. 813 anders dan andere op bl. 22 geciteerde schrijvers.

2) FRASER, bl. 886.

3) Ad. B. IV bl. 557—565.

4) VAN VOLLENHOVEN, Het adatrecht, bl. 266, benevens aanhangsel bij afl. 5.

5) KOOREMAN, I. G. 1883 II bl. 157.

6) LIEFRINCK, I. G. 1887 I bl. 383; FRASER, I. G. 1910 bl. 899.

belasting; was hiervoor niemand te vinden, dan kwam de sawah aan den landsheer (vorst). Zoo int ook de oelèëbalang in Atjèh zijn boeten, door de rijstvelden der wanbetalers in den ban te doen door middel van het aanhechten van verbodsteekenen, en deze door zijn lieden te doen bebouwen [1]; deze executie staat, daar de boeten persoonlijke vorderingen van den oelèëbalang zijn in zijn hoedanigheid van hoofd, op de grens tusschen eigenrichting en overheidsexecutie.

Gijzeling door opsluiten in het blok is bij de Bataks het eenige middel, waarmee de hoofden vermogende schuldenaars of hun familie tot betaling kunnen dwingen. Zeer dikwijls zijn het in de Bataklanden de vaste of de voor een speciale overeenkomst aangewezen borgen, die daarvan het slachtoffer worden [2].

Bij onvermogen van den schuldenaar was het vroeger zeer algemeen gebruikelijk hem tot werken te dwingen, soms bij den schuldeischer, soms bij het hoofd, die dan zelf de schuld betaalde. In aansluiting hieraan hebben wij bij de Karo-Bataks ingevoerd een te werk stellen aan openbare werken, tegen een zeker loon, met de helft waarvan de schuld geleidelijk wordt afgedaan [3]. Op Bali [4]) werd het instituut vervangen door de straf van verbanning, zonder dat echter hier, zooals in de Vorstenlanden op Java, door de straf de schuld langzamerhand te niet gaat [5].

Speciaal met tenuitvoerlegging belaste rechtsdienaren

---

1) Snouck, De Atjèhers I bl. 120.
2) Westenberg, bl. 566 vlg.; Ypes bl. 578 vlg.
3) Westenberg, bl. 582.
4) Fraser, bl. 887.
5) Ad. B. IV bl. 565.

schijnen maar zeer zelden voor te komen. De doebalang der Minangkabauers, de „kabo” op Ternate [1]) en de kantja op Bali schijnen in de genoemde rechtskringen hiermee te zijn belast.

In sommige streken kan een vonnis niet alleen tegen den schuldenaar, maar bij diens onvermogen, of wanneer hij niet te bereiken is, ook tegen met hem solidair aansprakelijke personen worden ten uitvoer gelegd, voor zoover het aankomt op een praestatie in geld of goederen. Zoo kunnen de geslachtgenooten bij de Gajō's [2]), de dorpsgenooten bij de Bataks [3]), de bewoners van één stamgenootendorp bij de Toradja's [4]), de dorpsgenooten op de Ambonsche eilanden [5]) en de familie op Timor [6]) voor elkaars schulden worden aangesproken. Bij de Karo- en Simeloengoen-Bataks komen als de vóór alle anderen medeverantwoordelijke personen de adatborgen in aanmerking, die iedere man zich moet kiezen [7]). De medeaansprakelijkheid van de familie bij de Minangkabauers wordt alleen erkend voor boeten door de rapē nagari opgelegd (oetang tangah mēdan, bl. 44), zooals ook bij de bewoners van Zuid-Sumatra [8]).

Bij de Gajō's, de Bataks, de Minangkabauers, de bewoners van Zuid-Sumatra en de Toradja's is als tempering van deze solidariteit de verstooting of afzwering bekend, door

1) Ad. B. VII bl. 180.
2) Snouck, Gajōland bl. 115.
3) Batakspiegel bl. 213.
4) Adriani en Kruyt, bl. 192 vlg.
5) Wilken II bl. 392.
6) Grijzen, Verh. B. G. 1904 bl. 132.
7) Westenberg, bl. 466—474.
8) Ad. B. I bl. 99, 100; Ad. B. VI bl. 389, 400, anders bl. 393.

de aansprakelijke gemeenschap uitgesproken over individuen, die misbruik maken van het familie-krediet. De Minangkabauers kennen zelfs een verstooting in vier tempo's, waarbij echter door het eerste tempo al dadelijk bewerkt wordt, dat de gemeenschap niet verder instaat voor de schulden van den verstootene.

In tegenstelling tot wat vermeld werd bij de eigenrichtingsmaatregelen [1]), schijnen dus hier de dwangmaatregelen beperkt tot personen, die solidair aansprakelijk zijn voor de tekortkomingen van den veroordeelde, en niet een ruimer kring van personen te omvatten.

Ondanks deze verstrooide gegevens blijft het een punt van onzekerheid, in hoever in de verschillende streken van Indië de tenuitvoerlegging van een vonnis een private zaak is van den proceswinner, in hoever daarentegen de overheid het voelt als *haar* zaak.

---

1) Bl. 18.

SLOTWOORD.

Uit het vorenstaande is wel gebleken, dat, al zijn misschien nog eenige gegevens over het hoofd gezien, de bestaande mededeelingen over het adatproces der inlanders nog ruimte laten voor zeer veel dubia omtrent de achtereenvolgens besproken punten; althans voor het grootste deel van den archipel, waarvoor zoo'n opzettelijke en nauwkeurige behandeling ontbreekt als WESTENBERG in 1914 over de Karo-Bataks schreef, die het gemis aan gegevens voor vele andere streken nog duidelijker doet uitkomen.

In de eerste plaats zal een opzettelijk onderzoek (zie Adatrechtbundel I bl. 16—18) naar al de genoemde punten noodig zijn daar, waar inheemsche rechtspraak nog leeft. Voorts zal een onderzoek naar de door de gouvernementsrechters, die uitsluitend inlanders zijn (bl. 45), in de practijk gevolgde regelen de moeite loonen.

Eerst als op die wijze nadere gegevens ruimschoots zijn verzameld en bekend gemaakt, zal het mogelijk zijn een scherper en vollediger beeld van het adatproces te teekenen, dan mogelijk was in deze uiteraard vage en gebrekkige schets.

BIJLAGE (zie bl. 82).

Der Staatsanwalt (djaksa) hat die Voruntersuchung geleitet, und wenn er ein kluger Mann ist, so nimmt er seine Vorsorge, damit ja alles genau damit stimme. Jeder Unterschied wird den meistens nicht juristisch gebildeten Präsidenten, seinen Vorgesetzten nur ärgern. Und so leisten die Herren in dieser Hinsicht das Unglaublichste. Ich erinnere mich eines Falles warin eine Vergiftung mit Kupfergrün dadurch veranlaszt war, dass der Angeklagte den Behälter seiner Oellampe sollte abgekratzt haben. Das corpus delicti war da. Bei den öffentlichen Verhandlungen, die von einem Fachmanne geführt werden, stellte es sich aber heraus, der grüne Beschlag an der Lampe war von einem eifrigen Diener mittels Putzen weggeschafft worden, und doch stand die Lampe mit dem grünen Beschlag da. Der Staatsanwalt befragt, bejahte obiges Verhältniss; er habe den grünen Beschlag späterhin wieder herstellen lassen, damit alles in Ordnung sei.

Uit: Das Strafverfahren bei Vergehen der Eingeborenen auf Java. Vortrag, gehalten im Verein für Erdkunde in Dresden den 15 März 1878 von

Dr. C. P. K. WINCKEL bl. 5.

LIJST VAN INLANDSCHE TERMEN.

	Bl.
Adat meulangga	12
Alölmal	83
Ambat	19, 23
Anak-beroe-senina	28
Anak-beroe balei	41, 87
Bajo bajo nagodang	41
Balé	56
Balei	56, 57
Banang	39
Banding	39, 94
Batoe batoe doehoêmen	91
Bendö	80
Beroe	41
Beroetang munbajar	14
Boekti	81
Boewang siriëh	44
Damai	28
Djedjak	17
Djoedjoengön	17
Doebalang	42, 52, 99
Emas soeroei	94

Bl.

Gantoengan 62, 93
Hac gantjéng 60, 62
Haleue meue 83
Jad 83
Jöt 83
Kabo 99
Kalimboeboe 28, 58
Kandoeng 71
Kantja 42, 50, 52, 63, 99
Kapalå kotå 54, 63
Kelang 28, 77
Kinajat 83
Manti 41, 54, 94
Mantri 42, 59
Måntjåpat 29
Ngendes 21
Oetang tangah médan 44, 99
Pabitjara 42
Pakentjeng 92
Pasoepadan 76
Pengaden sora 31
Pengoeloe balei 41
Penjabit 83
Penjoroeh 31
Perbapaän 41
Pertoempoekan 34, 40
Petabeh 71
Péténg léngé 17
Peunjabet 83
Pitoeah 77

Bl.

Prapat 29, 50
Ranān kotor 61
Saki 17
Sipöt 60
Soedi dan siasat 65
Soerat kanda 42, 55, 63
Sopo nagodang 34
Tail emas 94
Tanda (gedingpand) 31, 41, 44, 60, 93
Tanda (bewijsmiddel) 51, 70, 80, 85
Tarik 17, 19, 22, 23, 59, 97
Tjandak tjekel 25
Toeroes 31
Walik danda 59, 72
Wang djoerah 94
Wang médja 60, 94
Wang toh 93
Wang walesan 92

STELLINGEN.

I.

De artikelen 10 en 22 der wet van 23 Mei 1899 S. 128 heffen de bevoegdheid van de gemeenten en waterschappen tot het maken van strafverordeningen gedurende den staat van oorlog of beleg niet op.

II.

Een contract, in strijd met het algemeen belang, kan tegen behoorlijke schadevergoeding door een wet worden te niet gedaan.

III.

De locale raad kan niet uit artikel 48 Locale radenordonnantie de bevoegdheid afleiden om een onderwerp te regelen, dat bij speciale verordening — voor of na 1905 — aan den resident ter regeling werd opgedragen.

IV.

In de wet van 12 Juni 1915 S. 247 omtrent de zoogenaamde „voorwaardelijke veroordeeling" wordt de toepassing van dezen maatregel ten onrechte gebonden aan een strafmaximum van één jaar gevangenisstraf.

V.

De bankier die met een valschen sleutel een door hem verhuurd bewaarkluisloket opent en den inhoud ontvreemdt, maakt zich schuldig aan diefstal.

VI.

De uitspraak van den burgerlijken rechter in een praejudicieel geschil behoort bindend te zijn voor den strafrechter.

VII.

Artikel 339 Burgerlijk wetboek is ook toepasselijk op een Nederlander, die krachtens artikel 6 Algemeene Bepalingen een natuurlijk kind in het buitenland erkent.

VIII.

Een aankondiging van den herbergier, dat hij zich niet aansprakelijk stelt voor de hem toevertrouwde zaken, ontheft hem niet van de krachtens artikel 1746 Burgerlijk wetboek op hem rustende aansprakelijkheid.

IX.

Goederen onder bewind gesteld overeenkomstig artikel 1066 Burgerlijk wetboek kunnen worden geëxecuteerd door de schuldeischers van den eigenaar.

X.

De rechtsvordering tegen den derden beslagene tot het afleggen van verklaring is altijd vatbaar voor hooger beroep.

XI.

Het maatschappelijk kapitaal, bedoeld in artikel 47 wetboek van koophandel, is te verstaan als het door de aandeelhouders gestorte bedrag.

XII.

Alleen kooplieden kunnen orderbriefjes teekenen.

XIII.

Het oprichten van gemeentelijke banken van leening verdient aanbeveling, terwijl particuliere pandhuizen moeten worden tegengegaan door een verbeterde redactie van artikel 1 der pandhuiswet.

XIV.

In het Romeinsche Recht was voor de geldigheid van schenking aanneming door den begiftigde niet steeds een vereischte.

